

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra filosofie a religionistiky

Diplomová práce

ETICKÉ DILEMA A ETICKÝ KONFLIKT
V EVROPSKÉ KULTUŘE

Vedoucí práce: Mgr. Jakub Jinek, Dr.phil.

Autor práce: Bc. Petra Maňurová
Studijní obor: Etika v sociální práci
Ročník: II.

2009

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG, provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

10. 6. 2009

vlastnoruční podpis autora diplomové práce

Děkuji vedoucímu diplomové práce Mgr. Jakobovi Jinkovi, Dr. phil. a své konzultantce Mgr. Miloslavě Prokopcové za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

OBSAH

ÚVOD.....	7
1 SOFOKLEOVA ANTIGONA	9
1.1 Řecký mýtus Antigona.....	9
1.2 Etický konflikt v díle Antigona.....	11
1.3 Postoj Antigony ke konfliktu	14
1.4 Postoj Kreonta ke konfliktu	15
1.5 Závažnost a platnost společenských pravidel	16
1.6 Pojetí díla Antigona podle Nussbaumové	17
1.7 Hodnocení	20
2 SHAKESPEARŮV HAMLET	21
2.1 Charakteristika díla Hamlet.....	21
2.2 Kulturní a historický kontext	25
2.3 Rozbor díla Hamlet	30
2.3.1 Charakter prince Hamleta	30
2.3.2 Shrnutí rozporů v postavě Hamleta.....	32
2.4 Etická reflexe hamletovského dilematu	34
2.5 Hodnocení	38
3 NARUŠENOST LIDSKÉHO ÚDĚLU	40
3.1 Reflexe narušenosti lidského údělu v existencialismu.....	40
3.1.1 Pojetí Sörena Kierkegaarda.....	41
3.1.2 Pojetí Jeana Paula Sartra	44
3.2 Hodnocení	46
3.3 Reflexe narušenosti lidského údělu v postmodernismu.....	46
3.3.1 Hodnocení	48
3.4 Lidský úděl podle Karla Vrány	48
3.4.1 Člověk a příroda.....	51
3.4.2 Tři úhly pohledů Vrány na dilemata postavy Hamleta	52
3.5 Hodnocení	55
4 MOŽNOST ŘEŠENÍ ETICKÉHO DILEMATU.....	57
4.1 Křesťanství a evropská kultura z hlediska narušenosti lidského údělu. 59	

ZÁVĚR.....	67
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	71
ELEKTRONICKÉ ZDROJE.....	75
ABSTRAKT.....	76
ABSTRACT.....	77

Motto:

„Ze všech věd, které člověk může a musí znát, tou hlavní je umět žít tak, aby spáchal co nejméně zla a způsobil co nejvíce dobra.“

L. N. TOLSTOJ

ÚVOD

Každý člověk potřebuje znát své místo, své souřadnice v prostoru, v rodině, v pracovním kolektivu, ve společnosti, protože každý odněkud někam spěje a směřuje. Jeho cesta životem naprosto obecně řečeno představuje onu trasu: start - cíl, začátek - konec, narození - smrt. Na této trase se pohybujeme všichni, ale na každém jednotlivci záleží, jaké mety, jaké hodnoty si na té cestě stanoví a k jakému cíli chce dorazit. Nejsme naprogramované automaty, jsme lidé se schopností myslet, uvažovat, máme svobodnou vůli v rozhodování na jakých hodnotách, podle jakých kritérií se budeme na své cestě životem pohybovat. Na této cestě vznikají konflikty a dilemata. Je nezbytné jejich řešení, a to v kontextu evropské kultury a takových mravních zásad, které lidský život vytváří smysluplným a neznehodnocují ho.

Pracuji v sociální oblasti, kde se často shledávám s různými etickými otázkami lidského života, na které hledám odpovědi a řešení. Právě sociální práce je oblast, ve které velice často k uvedeným problémům dochází a musím je s klienty řešit. Obecným cílem mé diplomové práce bylo zhodnocení etických dilemat a konfliktů ve známých dílech evropské kultury. Konkrétním cílem bylo zkoumání narušenosti lidského údělu v paradigmatických postavách Antigony a Hamleta a na tomto podkladu hledat možné řešení.

Diplomová práce může posloužit nejen sociálním pracovníkům, ale i lidem, kteří ve svém životě hledají odpovědi na otázky, které je trápí. Doba hledání je často dobou těžkého vnitřního zápasu se sebou samým a s okolnostmi, jež bychom si dobrovolně nevybrali. Přijdou náhle a neočekávaně, a pokud nenajdeme řešení, může to negativně ovlivnit celý náš způsob života.

V práci jsem využila publikovaná teoretická východiska a odborné poznatky vědeckých autorů z oblasti literatury, filosofie, etiky, teologie a sociální práce. Na základě uvedených modelových děl jsem se zaměřila na zkoumání lidského rozhodování v tíživých a složitých životních situacích a řešení vzniklých dilemat.

Diplomová práce je členěna do čtyř hlavních kapitol. V první kapitole jsem se věnovala tragédii Antigona. Ve druhé kapitole popisuji dobové pozadí Shakespearova díla a charakterizuji hru Hamlet. Třetí kapitola pojednává o narušení lidského údělu a v jejích podkapitolách jsem se věnovala filosofickému pojetí tohoto problému v existencialismu, postmoderně a v díle Karla Vrány. Ve čtvrté kapitole jsem se snažila o vyhodnocení získaných poznatků při řešení tématu diplomové práce a aplikuji je na současnou společnost.

1 SOFOKLEOVA ANTIGONA

1.1 Řecký mýtus *Antigona*

Sofokles (asi 496-406 před Kristem) byl řeckým dramatikem z Athén, který údajně za svého života napsal 123 dramát, z nichž se úplně dochovalo 7 tragédií a k nejznámějším patří *Antigona* a *Elektra*. Dále jsou dochována dramata *Aiás*, *Trachiňanky*, *Oidipus vládce*, *Oidipus na kolonádě* a *Filoktétes*. Při tvorbě svých dramát vycházel Sofokles z náboženských, etických a politických tradic athénské demokracie. Postavy jeho děl jsou vykresleny velice živě se svým charakterem, způsobem jednání a jeho dramata zachycují etická dilemata a etické konflikty, které v jeho podání mají ve zobecnění nadčasovou platnost.¹ Dokladem může být právě jeho dílo *Antigona*, které, i když vychází z řeckého mýtu, je zrcadlem problémů tehdejší doby a je komponováno tak, že reflexe základních postojů má stále co říct i současnému člověku. Stručný obsah tohoto díla je následující:

Antigona – je dcerou krále Oidipa a jeho manželky Iokasty. Osleplý Oidipos musel odejít z Théb do vyhnanství a *Antigona* odešla s ním, aby mu nadále pomáhala. Ve městě zůstali její dva bratři – Eteokles a Polyneikes, kteří se začali haštetit o trůn. Eteokles, za pomoci svého strýce Kreonta, vyhnal Polyneika z města. Ten začal shánět spojence do války proti Thébám. Oba bratři začali usilovat o to, aby se k některému z nich přiklonil otec Oidipos. Podle staré věštby, by se vládcem měl stát ten z bratrů, který bude mít otce na své straně. Oidipos se nepřiklonil k žádnému z nich, ale naopak je proklel, aby zemřeli ve vzájemném boji. Protože se boje o Théby neustále protahovaly, bratři se dohodli, že zvítězí ten, kdo vyhraje vzájemný souboj. Naplnila se věštba a prokletí Oidipa – Eteokles Polyneika zabil, ale ten ho z posledních sil probodl mečem. Vládcem Théb se stal Kreon a protože byl spojencem Eteokla, vystrojil mu státní pohřeb a přikázal, aby Polyneikova mrtvola zůstala nepohřbena. Podle zákonů té doby bylo

¹ *Malá Československá encyklopedie* (šestidílná). Praha: Academia, 1987, str. 737

toto rozhodnutí Kreonta správné, ale odporovalo božím zákonům. Řekové totiž věřili, že duše z nepochovaného těla nemůže najít věčného klidu. Antigona se navzdory tomu, že jí hrozila smrt, rozhodla bratrovo tělo pohřbít. Při pohřbívání bratrova těla se rozpoutala ohromná bouře, ve které nebylo vůbec vidět a stráž hlídající mrtvolu, uviděla Antigonu až v okamžiku, kdy posypala bratra hlínou, což znamenalo symbolické pohřbení. Kreon žádal po Antigoně vysvětlení a ona zdůvodnila své jednání takto: „Ten zákaz nevydal nám hromovládny bůh a rovněž ani z podsvětí, kam přijdeme, nám lidem nikdo nedal zákon takový. A nepřipouštím, že by zákon, ten či ten, vydaný tebou, člověkem, směl platit víc než ten nepsaný a nevyvratný věčný řád.“²

Kreon ji chtěl nechat popravit, ale jeho syn Haimon se jí zastal, protože byl jejím snoubencem. Na její stranu se přidali i občané Théb a tak ji Kreon místo popravu dal zazdít do královské hrobky, kde měla umřít hladu a žízní. Po tomto činu přišel za vládcem Kreontem věštec Teiresias, který ho varoval před pomstou bohů. Kreon proto vypravil Polyneikovi pohřeb. Když však šel zazděnou Antigonu, osvobodit, našel ji oběšenou na stuze pohřebního roucha.

Antigona tedy chtěla splnit přání bohů a jednat podle svého vlastního přesvědčení. Zazděna v hrobce si vzala život. Syn Kreonta Haimon, ze žalu nad ztrátou své milé, si probodl srdce. Jeho matka Eurydika, neunesla žal ze synovy smrti a spáchala sebevraždu.

² SOFOKLES. *Antigona*. Praha: Orbis, 1965, kap. [II.], str. 22

1.2 Etický konflikt v díle Antigona

„V žádné jiné historické epoše nehrálo divadlo tak velkou roli jako v době athénské demokracie v 5. století př. Kr. Sofokleovy tragédie zobrazovaly dramatické situace, při nichž si divák musel položit otázku, jak by v dané situaci jednal sám.“³ Ve svých dílech Sofokles prokazuje, že je i filosofem, neboť je člověkem, který se snaží do svých děl zahrnovat ctnost a umění žít. „Slovo *filosofie* pochází z řečtiny. Sloveso *filein* znamená *milovat*, *sofia* označuje nejprve jakoukoli zručnost nebo obratnost, ale posléze zvláště vědění, poznání, především vyšší vědění, jež zahrnuje ctnost a umění žít. Jménem *sofos* se označuje ten, kdo je zdatný v povolání a v životě, a pak především ten, kdo je *moudrý*. *Filosofie* se proto nejčastěji překládá jako *láska k moudrosti*.“⁴ Drama tedy sloužilo nejen ke shlédnutí, ale mělo i výchovný smysl, neboť přinášelo návod k zamyšlení nad vlastním svobodným rozhodnutím a činilo tak z divadla školu demokracie. Většina řeckých dramatiků poukazuje na lidské hodnoty, které jsou součástí dobrého života. Tito lidé jsou chápáni jako dobré osobnosti, i když upadají do zkázy pro věci, které se jim prostě přihodí a nad nimiž nemají moc. Je to běžná součást lidského života, která se dost často stává. Ukazují i něco, co nás již znepokojuje – zachycují dobré lidi, kteří dělají špatné věci zcela neslučitelné s jejich charakterem a přesto je udělají pod tlakem okolností.⁵

Příběh Antigony nás staví před závažné dilema: Čemu dáme přednost - oddanosti rodině, či veřejnému mínění? „Pro Antigonu jsou rodinné vztahy nade vše. Je to patrné z jejích slov, když žádá Ismenu, aby jí při pohřbívání bratra pomohla. Říká: že ‚milovaní‘ (filoi) jsou trestáni, jako by byli nepřátelé (echthroi). ‚Přítel‘ (filos) a ‚nepřítel‘ jsou tedy výhradně funkce rodinného vztahu.“⁶ Antigona tím vyjadřuje oddanost rodině. Válku, kde na jedné straně stojí vojsko vedené Eteokleem a na druhé straně stále útočící vojsko vedené Polyneikem, chápe Kreon i Antigona odlišně. Kreontova strategie spočívá v

³ DOMMERMUTH-GUDRICH, G. *Nejznámější mýty*. Praha: Slovart, 2004, str. 45

⁴ ANZENBACHER, A. *Úvod do filosofie*. Praha: Portál, 2004, str. 16

⁵ NUSSBAUMOVÁ M. *Křehkost dobra. Náhoda a etika v řecké tragédii a filosofii*. Praha: Oikoymenh, 2003, str. 93

⁶ Tamtéž, str. 168

narýsování dělící čáry mezi silami útočícími a obrannými. Co spadá na jednu stranu od této čáry je nepřítel, člověk špatný. Co spadá na stranu druhou, jakožto loajální k obci, stává se přítelem. Dílo Antigona tedy v sobě obsahuje dva etické nároky. Vyjadřuje konflikt mezi dvěma povinnostmi: nepsaný zákon etiky, lidskosti a respektování zákonů daných vládcem. Na jedné straně je oddanost rodině a na straně druhé oddanost obci. Tragédie klade otázku, co je důležitější, zda dodržovat zákon světský, nebo zákon boží.

Tragédie Antigona měla velký vliv na evropskou dramatickou tvorbu a v podstatě celou kulturu. Rotter ve své knize *Důstojnost lidského života* posuzuje etické jednání v konfliktní situaci. Z etického hlediska by nestačilo, když by se nějaké jednání neuskutečnilo jenom proto, že je zvenčí zakázáno a hrozí za něj trestní sankce. Rozhodující je, zda z etického hlediska je zákaz dodržován z vnitřního přesvědčení a zda jednajícím dochází svoboda, ve smyslu určité vnitřní síly, pro vyhnutí se nesprávnému jednání.⁷

Sofokles vytvořil v Antigoně klasickou postavu, jež přináší konflikt mezi různorodými zákony vladařů a povinností k rodině. Nedodržování zákonů morálky a náboženství přinášelo v antické době jakousi obecnou hanbu a hněv bohů, přestoupení zákonů vladaře pak znamenalo smrt. V antickém pojetí byl do značné míry zákon obce považován za posvátnou věc. Náboženské pojetí bylo ovlivňováno přechodem mnohobožství k monoteismu.

Při četbě tragédie Antigona vyvstávají tyto otázky: Může být společnost redukována pouze na rodinu? Má panovník vždy pravdu? Nebo lze o jeho rozhodnutí pochybovat? Antigona jedná podle svého vnitřního přesvědčení, hájí se pouze tím, že zákaz nepohřbít vydal člověk, tedy smrtelník a ne nejvyšší Bůh Zeus. Svým činem se nevychloubá, pouze si je vědoma, že by se styděla nectít a nepohřbít svého bratra. V okamžiku volby, kdy vybírá mezi životem a smrtí, rozhoduje se nadčasově a bez ohledu na vlastní osud. Její příběh souvisí s její svobodou při rozhodování se v situaci morálního dilematu. Lze to chápat tak, že

⁷ ROTTER, H. *Důstojnost lidského života*. Praha: Vyšehrad, 1999, str. 31

další kvalitní život by pro ni nebyl možný bez skutku, který pro bratra udělala. Nedívá se do budoucnosti a řeší pouze okamžitou situaci.

Pokud se postavy panovníka Kreonta týká, tak z etického hlediska lze pochybovat o správnosti jeho rozhodnutí. Přesto se řídil tvrdým heslem panovníka, že si za svým vyřčeným ortelem bude stát tvrdě a nekompromisně. Ani členové jeho vlastní rodiny jeho rozhodnutí nezmírnili. Bylo to v důsledku jeho zcela chladných citů? Jaká byla tedy jeho úloha v rodině? Byl opravdu milujícím manželem a otcem, nebo byl více panovníkem bez ohledů? Nabízí se více možností různých odpovědí. Velikost panovníka, který byl příliš zahleděn do sebe a jakoby s klapkami na očích neviděl sílu upřímné lásky svých blízkých, byla zlomena v okamžiku, kdy se mu zhroutl celá jeho rodina. Vyplývá to z jeho slov, která pronese na konci tragédie, neboť vyznívají jako jeho procitnutí a pochopení celé události. Vidět důsledky svých činů a rozhodnutí každý člověk hned nedokáže, a proto se rozhoduje, mnohdy příliš rychle a unáhleně, bez patřičného domýšlení, dopadu události.

Obě postavy - jak Antigonu, tak Kreonta - můžeme posuzovat podle toho, zda činí člověka předmětem úcty a náklonnosti, či nenávisti a opovržení. David Hume došel k tomu, že jednotlivé lidi morálně oceňujeme a chválíme, pokud se tyto lidé vyznačují přátelským postojem vůči druhým a lidské společnosti, pokud se snaží svým jednáním lidem prospívat. Mravně proto schvaluje činy a postoje, které nejsou egoistické, ale altruistické.⁸

⁸ ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, str. 24-26

1.3 Postoj Antigony ke konfliktu

Antigona jednala jako žena, která dává přednost své rodině a zákonům božím před zákonem vydaným panovníkem. Její jednání se odlišovalo motivací rodinně individuální a motivací morálně náboženskou. Rodinně individuální jednání se u ní projevuje hlubokou láskou a oddaností ke své rodině. Považuje za nespravedlnost, že by se s mrtvým bratrem Polyneikem mělo zacházet jako s nepřítelem. To, že byla válka a že byla ohrožena podle Kreonta obec, ona vůbec neakceptuje. Jak důležité jsou pro Antigonu rodinné vztahy vyplývá z její řeči ke Kreontovi, když objasňuje, proč neuposlechla jeho nařízení: „Když tedy na mne tento úděl dolehne, to není zlé; však bez odporu dopustit, aby můj bratr, syn mé matky, nepohřben měl zetlít před branami, to by bylo zlé.“⁹ Pro příbuzné, z pohledu božího zákona, bylo pohřbení mrtvého zavazující. Antigona vnímá povinnost vůči mrtvému členu rodiny jako nejvyšší zákon, podřizuje mu své jednání a chápe ho jako svoji etickou povinnost. Její motivace je v tomto případě morálně náboženská. Proto požádala svoji sestru Ismenu o pomoc při pohřbení bratra, ale ta ji odmítla, protože měla z vládce strach a bála se možných pozdějších následků tohoto činu: „Já ctím své bohy, jenže nemám tolik sil, abych se postavila vůči občanům.“¹⁰ Antigone vytýká, že má horké srdce pro chladné věci.

Z jednání Antigony je patrné, že se snaží zjednodušit vzniklé dilema a jedná spíše podle svého osobního přesvědčení. Vychází sice z pocitu povinnosti vůči mrtvým a ze zbožnosti, cti a spravedlnosti, což představuje morálně náboženskou motivaci, ale ve svém jednání „improvizuje“ a sama rozhoduje spíše z motivace individuálně rodinné, která má podle ní prioritu.

⁹ SOFOKLES. *Antigona*. Praha: Orbis, 1965, kap. [II.], str. 23

¹⁰ Tamtéž, [prolog], str. 9

1.4 Postoj Kreonta ke konfliktu

Rozdílnost postoje Kreonta oproti Antigoně je v tom, že ačkoliv byl také členem rodiny, k problémům se stavěl především jako vládce obce a dával přednost občanským zájmům před nároky rodiny a vazbami citu. Proto dochází k závěru, že Antigona za porušení nařízení obce, musí být potrestána. Jeho rozhodnutí bylo velmi tvrdé, dokonce pronesl před věštcem Teiresiem: „A kdyby sami orli, ptáci Diovi, před boží trůn ho za svůj pokrm přivlekli, já před nějakou poskvrnou vám necouvnu a nedovolím Polyneika pochovat.“¹¹ Kreon, který byl vládcem Théb, byl představitelem tehdejších společenských pravidel a stavěl na jejich nekompromisním dodržování. Už Sofokles ukázal na jeho postavě tuto nekompromisnost. Kreontův syn lidsky pochopil celou situaci a pokoušel se otcovo rozhodnutí zmírnit. Poukazoval na to, že i celé město Antigonu lituje. Nekompromisnost jeho otce se projevila v tom, že se nedal přesvědčit, ačkoliv by měl umět naslouchat jiným, což není hanbou ani pro panovníka. Také věštec Teiresias ho varoval, že bude muset zaplatit za krev mrtvého, krví svého domu. Na základě neměnnosti panovníkova krutého rozhodnutí spáchal jeho syn sebevraždu a probodl si srdce mečem: „A ještě při vědomí ze všech zbylých sil se k dívce přitiskne a její bílou pleť zalévá krví, která se mu řine z ran.“¹² Pokračování nekompromisního rozhodnutí vedlo manželku panovníka Eurydiku k činu, že v důsledku synovy smrti spáchala ze žalu i ona sebevraždu. Teprve v tuto chvíli Kreon rozpoznal, že jeho přesvědčení, ve kterém nadřazoval blaho obce před blahem rodiny, není příliš šťastné: „Ó běda mně, až nyní chápu! Ale to mě slepotou snad sami bozi ranili a svedli z cest a do bludišť mou bludnou mysl uvrhli a radost života mi zašlapali v prach.“¹³ Měl výčitky svědomí kvůli svému rozhodnutí a kvůli jeho nezměnitelné platnosti. Až po smrti všech svých blízkých si uvědomil, že je v podstatě všechny zabil a že nese jen on sám zodpovědnost a vinu.

¹¹ SOFOKLES. *Antigona*. Praha: Orbis, 1965, kap. [V.], str. 44-45

¹² Tamtéž, [závěr], str. 51

¹³ Tamtéž, [závěr], str. 53

1.5 Závažnost a platnost společenských pravidel

Při zobecnění poznatků získaných z uvedené literatury vyplývá, že společenská pravidla vždy odrážejí stupeň poznání, kvality osobnosti svých tvůrců a současné platné morálky. Vždy by měla být formulována tak, aby byla dané společnosti ku prospěchu a jí akceptovatelná. Jejich dodržování může být vynucováno násilím, i když jejich správnost může být podrobena kritickému zkoumání. Přesto, v důsledku vývoje, to může být později vykládáno naprosto odlišně, jestliže přestanou platit stará pravidla a začínají se uplatňovat pravidla nová. Většinou jsou věci uspořádány tak, že těžko lze učinit jednoznačné rozhodnutí. To je vlastně podstatou všech etických konfliktů a narušení lidského údělu. Mnohdy cítíme, že bez ohledu na to, jak se rozhodneme, budeme v jistém smyslu litovat, že jsme neučinili to druhé. Někdy může být rozhodování obtížné proto, že bychom nejraději zvolili obojí. Stává se, že máme jasno v tom, co je lepší volba, ale přesto cítíme smutek nad tím, že jiná důležitá věc byla tímto rozhodnutím zmařena. Někdy dochází nejen ke ztrátě něčeho dobrého, ale cítíme i provinění, které vede k pocitu lítosti a někdy až k výčítkám svědomí. Nastanou i případy, že jednáme pod hrozbou násilí úplně jinak, než bychom jednali, pokud by taková situace nenastala. V řeckých tragédiích pak dochází k rozlišování napravitelných a nenapravitelných špatných činů a často se dojde k poznání, že některé přečiny jsou ve svých důsledcích tak závažné, že po jejich spáchání musí následovat přísný trest. Samotné hledání východiska nebo cesty řešení uvedeného konfliktu je však pro život důležitou reflexí.

1.6 Pojetí díla *Antigona* podle Nussbaumové

Nussbaumová se zabývá v knize *Křehkost dobra* řeckým etickým myšlením. Sofokles v tragédii *Antigona* podle ní předvádí „drama o praktickém rozumu a způsobech, jimiž se pořádá a vidí svět.“¹⁴ Zároveň je to drama o poznání, o proměně vlastního vidění světa, o ztrátě dosavadního chápání toho, co vypadalo jako jistá pravda, o zvládnutí hůře postižitelného druhu moudrosti. „Každý z protagonistů má jistou představu o možnosti volby, která předchází vážnému praktickému konfliktu; každý má jednoduchý rozhodovací standard a podle něj úhledně uspořádaný soubor ohledů. Každý proto přistupuje k problémům volby s neobvyklou sebedůvěrou a pevností; zdá se, že každý je schopen odolávat pohromám náhody.“¹⁵ Autorka zkoumá, jakou roli má lidská vydanost náhodě v etickém myšlení tragických básníků a v myšlení Platona a Aristotela. Jaká je úloha náhody při utváření ctnosti či dobrého charakteru? Existuje propast mezi schopností být dobrým člověkem a žít hodnotný lidský život. Sokrates útočil na roli náhody v životě člověka, tvrdil, že dobrému člověku nelze uškodit, pokud není ohrožena jeho ctnost. Platon a Aristoteles sdílejí názor antických básníků na roli náhody při utváření životů. Tragičtí básníci se domnívali, že silné emoce jako soucit nebo strach, jsou zdrojem vhlédů, týkajících se dobrého lidského života. Platon ale toto popřel. Podle něj je intelekt oddělen od rušivých vlivů smyslu a emocí. Nussbaumová dokazuje, že Aristoteles se naopak vrací k vhlédům tragických básníků v otázce, nakolik je blaženost ohrožena neštěstím. Také v otázce etické relevance emocí, pokud jde o jejich schopnost sdělovat nám význam takovýchto zvrátů. Chápe tento návrat k řeckým problémům jako příspěvek k současnému etickému porozumění.

Tématem knihy je především úloha emocí při získávání informací o eticky závažných problémech. Největší vliv na pojetí emocí měli podle Nussbaumové stoikové. Je přesvědčena o tom, že „poskytují jádro popisu nutné k tomu, abychom byli schopni akceptovat myšlenku, že emoce odkrývají etickou

¹⁴NUSSBAUMOVÁ M. *Křehkost dobra. Náhoda a etika v řecké tragédii a filosofii*. Praha: Oikoymenh, 2003, str. 144

¹⁵ Tamtéž, str. 145

skutečnost.“¹⁶ Odmítá však stoiky v tvrzení, že „emoce jsou formami hodnotících soudů, které připisují věcem a osobám mimo vlastní kontrolu jednajícího velký význam pro jeho rozvoj a že všechny tyto soudy jsou chybné a měli bychom se jich vzdát.“¹⁷ V své knize dále rozvádí téma neštěstí a způsoby, jak se s ním etické myšlení vyrovnávalo. Tento aspekt starověkého řeckého etického myšlení získal význačné postavení v současné morální filosofii. Klade si otázky „s jakou mírou náhody budeme podle řeckých myslitelů moci žít jako lidé. S jakou mírou *bychom měli žít*, abychom žili život, který je pro člověka nejlepší a nejhodnotnější.“¹⁸ Tato otázka byla pro Řeky ústřední.

V dramatu *Antigona* Nussbaumová zkoumá „jak lze zjednodušením struktury závazků jednajícího i toho, co jednající miluje, omezit vyhlídky na konflikt a napětí. Klade si otázku, co takové pokusy probouzí, co se z nich při tragické krizi stává, a konečně lze-li praktickou moudrost nalézt právě tímto způsobem, či ve zcela odlišném přístupu ke světu.“¹⁹ Jde především o konflikt vidění a zjednodušení. Pokud nemůžeme uniknout zlému osudu, svůj život si uspořádáme tak, abychom za normálních okolností vůbec nemuseli řešit tak závažný konflikt. Odmítneme se upínat k věcem, ze kterých vyplývají neslučitelné požadavky. „Schopnost vyhnout se praktickému konfliktu na této úrovni se často považovala za kritérium lidské racionality, stejně jako se za podmínku racionality politického systému často považovalo pořádné věci tak, aby se upřímná snaha lidí pravidelně setkávala s úspěchem. S tímto názorem se setkáme v Athénách 5. století.“²⁰ Strastiplné zkušenosti vedou k otázkám po jejich eliminaci. „Podle tohoto nároku totiž lidský vztah k hodnotě ve světě není či neměl by být hluboce tragický, ale naopak je či měl by být s to odstraňovat bez trestuhodné nedbalosti

¹⁶ NUSSBAUMOVÁ M. *Křehkost dobra. Náhoda a etika v řecké tragédii a filosofii*. Praha: Oikoymenh, 2003, str.19

¹⁷ Tamtéž, str. 19

¹⁸ Tamtéž, str. 63

¹⁹ Tamtéž, str. 143

²⁰ Tamtéž, str. 142

nebo závažné ztráty riziko tragického jevu. Tragédie by pak představovala jakési primitivní či zpátečnické období etického života a myšlení.²¹

Nussbaumová si pokládá otázku, jak Sofokles zachází s tématy aktivity a pasivity, přímého a vynuceného jednání, nařizování a poslušnosti. Vidí zde dvě strategie úniku a zjednodušení. „V jedné se jediná lidská hodnota stala tím pravým, konečným cílem; ve druhé jediný soubor povinností zastínil i všechny ostatní.“²² Přijímá tvrzení Herakleita, že spravedlnost je svár a napětí, ze kterého se vytvářejí nové hodnoty. Rozpor a napětí jsou pro život důležité, protože na jejich dynamickém vztahu se teprve vytváří soulad, který není jen výsledkem jednoduchosti vnímání.

Autorka poukazuje na zranitelnost hodnot pojímaných samostatně (jako láska, přátelství, politická odpovědnost) a rozvratnou sílu vášní: „Některé velmi zranitelné samostatné hodnoty jsou též nebezpečnými příčinami konfliktu a podněty k rozvratnému vzbouření vášní; a triky určené k odstranění konfliktu dosáhly jen toho, že každou z těchto hodnot ještě utvrdily v její správnosti.“²³

Z názorů autorky *Křehkost dobra* vyplývá, že hodnoty a tradice určitého společenství jsou součástí každého lidského života a člověk se ve společnosti ani v rodině bez nich neobejde. Pokud by ve společnosti a v rodině selhal hodnotový systém, mohlo by vzniknout bezpráví, chaos a zmatek. Výstižně ukazuje, že postava Antigony vyloučením konfliktu velmi narušuje hodnotový svět. Svě přemýšlení o hodnotách zužuje pouze na okruh své rodiny. Nebere v potaz systém hodnot jako součást státu či obce.

²¹NUSSBAUMOVÁ M. *Křehkost dobra. Náhoda a etika v řecké tragédii a filosofii*. Praha: Oikoymenh, 2003, str. 143

²² Tamtéž, str. 174

²³ Tamtéž, str. 200

1.7 Hodnocení

Nelze popřít, že pro každého člověka je rodina jednou z nejvyšších hodnot. Přesto každý člověk žije na určitém území a ve státě, který má své zákony. Je otázkou, zda je eticky přijatelné, nadřazovat zákony rodiny nad zákon státu. Celá tato oblast je velmi složitou a nedá se na ni najít jednoznačná odpověď. V životě nikdy není nic bílé nebo černé. Naše jednání je třeba posuzovat z více pohledů a z hlediska morálních požadavků je třeba vždy citlivě přemýšlet o tom, co je eticky přijatelnější. Všechny tyto etické otázky souvisejí se zkoumáním lidského údělu a konfliktu v evropské kultuře. Na postavě Antigony je zřetelné, že řešení vzniklého konfliktu patří bezesporu k životu a že se při něm prakticky nelze vyhnout etickému dilematu. Z pohledu zákona je možné hrdinku odsoudit, ale z pohledu morálního je její jednání přijatelné a pochopitelné. Vždy je třeba vzít v potaz mravní nároky a požadavky celého konfliktu. Přikláním se k názoru Nussbaumové, že přes všechno je Antigona morálně nadřazena svému strýci. Nemůžeme však jednoznačně tvrdit, že Antigona je dobrá a Kreon zlý, protože Kreontovo rozhodnutí je rozhodnutím vládce a toto musí platit pro všechny občany obce. Oproti tomu Antigona se rozhoduje pouze jako soukromá osoba, bez ohledu na celý systém v obci.

Řecké tragédie ukazují i takové extrémní konflikty, kdy špatný skutek spáchá osoba, která k němu sice nebyla přímo fyzicky donucena, ale spáchala ho s plným vědomím, přičemž za jiných okolností by tato osoba sama takový čin zavrhla. Nussbaumová uvádí, že tyto příběhy byly nazvány situacemi „tragického konfliktu“.²⁴

²⁴ NUSSBAUMOVÁ M. *Křehkost dobra. Náhoda a etika v řecké tragédii a filosofii*. Praha: Oikoymenh, 2003, str. 93

2 SHAKESPEARŮV HAMLET

2.1 Charakteristika díla Hamlet

Od antického dramatu se dostáváme do 16. století k Williamu Shakespearovi, který byl význačnou osobností v dramatické tvorbě (36 her). V jeho hrách vrcholí vývoj anglického renesančního alžbětinského divadla. V raném období své tvorby se Shakespeare nejprve zaměřil na zpracování kronikářských, historických děl (Jindřich VI., Richard III.), zpracovávajících hlavně látku z doby války červené a bílé růže. Později se posunul od konvencí středověké morality k psychologickému propracování hlavních postav a zachycení dynamického vztahu minulého a přítomného v momentě dějinného zlomu. Z jeho tragédií, které napsal kolem roku 1600, vyplývá krize renesanční osobnosti a optimistický aktivní postoj ke světu. Na nejvýznamnější hru – tragédii Hamlet - navázala řada dalších děl jako Othello, Král Lear, Macbeth, Antonius a Kleopatra. V těch se vždy zrcadlil rozklad tradičních společenských hodnot, rostoucí izolace individua a hluboké rozpory rodičího se společenského řádu.²⁵

Charakteristikou díla Hamlet se zabývá Hilský ve své knize *Hamlet, dánský princ*. Uvádí zde, že „Shakespearův Hamlet již po čtyři staletí působí jako zrcadlo, které nastavuje každé době její pravou tvář. Hra sama však dokazuje, jak složité toto Shakespearovo zrcadlo je. Spíš než o zrcadle bychom měli mluvit o zrcadlení, složitém a proměnlivém divadelním dění, které nastoluje víc otázek, než dává odpovědí. Jak odporovat zlu? Jaké břímě odpovědnosti unese člověk? Být nebo nebýt? Co dělat? Jak jednat? Má smysl jednat? Jak vypovědět pravdivě svůj příběh? Jak o něm přesvědčit ostatní? Jaký je vlastně příběh Hamleta? O čem vypovídá? Jaký je jeho smysl a význam?“²⁶ Hilský rozebírá Hamletovu řeč k hercům, kdy jim Hamlet říká, že smyslem herectví je nastavovat zrcadlo životu.

²⁵ Malá Československá encyklopedie (šestidílná). Praha: Academia, 1987, str. 591

²⁶ HILSKÝ, M. Úvodem Shakespearův Hamlet in SHAKESPEARE, W. *Hamlet dánský princ. Hamlet, the Prince of Denmark*. [Z anglického originálu: *Hamlet, the Prince of Denmark*. Přel. HILSKÝ, M.] 2008, str. 13

Ukazuje tak dobru jeho dobro, hříchu jeho hřích a každé době její pravou tvář. Metafora zrcadla provází estetické myšlení od dob Platona a Aristotela až do současné doby. Pro alžbětince bylo zrcadlo emblémem sebepoznání a pohled do zrcadla jakýmsi pokusem o nahlédnutí do vlastní duše. V Shakespearově dramaturgii je metafora zrcadla složitější, protože nenastavuje pouze zrcadlo životu, ale přesněji zrcadla zrcadlům života. Divadelní svět věčného zrcadlení je vlastně světem věčných otázek. Shakespearovské divadlo spíše zrcadlí dobro ve zlu, zlo v dobru a pravou tvář v nepravé, protože ví, že i pravá tvář se tváří.²⁷

V Shakespearových rukou se příběh excentrického lidového hrdiny mění na tragédii syna, který se snaží najít své místo v rodině zmítané nejen politickými událostmi, ale i podivnými mezilidskými vztahy. Hamlet poskytuje čtenářům vzácné literární postřehy z oblasti lidské přirozenosti, ale je to zároveň nebývale působivé drama o pomstě. Můžeme se domnívat, že Hamlet propůjčuje jedinečným způsobem hlas obecným dilematům, která člověka sužují.²⁸ Hra je na jedné straně divákovi hned napoprvé jakoby známa, zároveň je však stále plná překvapení.

Základním dějem je příběh prince Hamleta, který se odehrává v Dánsku. Hamletův otec – dánský král - zemřel a trůnu se ujal jeho bratr Claudius. Ten se brzy po smrti krále oženil s jeho manželkou, královnou Gertrudou. Hamlet smrt svého otce těžce nesl a velice pro něj truchlil. Stráž na hradě Elsinor, který byl sídlem rodiny, jednou spatřila ducha mrtvého krále v plné zbroji a informovala o tom princova přítel, Horacio. Ten se rozhodl držet stráž se strážnými a na vlastní oči se přesvědčit o pravdivosti jejich informace. Králův duch se znovu objevil, ale než jej stačil Horacio oslovit, zakokrhal kohout a duch zmizel. Proto Horacio, společně se strážnými, informovali prince Hamleta, co právě viděli. Také Hamlet se rozhodl, že půjde na stráž. V noci se duch bývalého krále opět zjevil a řekl Hamletovi, že byl Claudiem zavražděn a aby Hamlet pomstil jeho smrt: „Máš-li

²⁷ HILSKÝ, M. *Úvodem Shakespearův Hamlet in SHAKESPEARE, W. Hamlet dánský princ. Hamlet, the Prince of Denmark.* [Z anglického originálu: *Hamlet, the Prince of Denmark.* Přel. HILSKÝ, M.] 2008, str. 68

²⁸ DUNTON-DOWNEROVÁ, L., RIDING, A. *Shakespeare a jeho svět.* Praha: Ikar, 2006, str. 333

jen trochu citu, nesnášej to a nestrp, aby lože dánských králů pelechem bylo krvesmilné říje! Leč jakkoli nechť zosnuješ svou pomstu, své srdce nepotřísni!“²⁹ Hamlet s tím souhlasil a rozhodl se hrát pomateného, aby se mu pomsta lépe podařila. Setkal se se svou láskou Ofélií, dcerou nejvyššího komořího Polonia. Ten si nepřál, aby se Ofélie s Hamletem stýkala, neboť se domníval, že je Hamlet pomatený a dost ji nemiluje. Schůzku Hamleta s Ofélií tajně sledoval Claudius, protože chtěl vědět, zda se Hamlet skutečně pomátl ze zakazované lásky k Ofélii, jak se na dvoře povídá, nebo zda to není nějaký Hamletův plán zaměřený proti němu. Pro jistotu se rozhodl poslat Hamleta pryč z Dánska, do Anglie. Mezitím na hrad Elsinor přijeli kočovní herci, se kterými byl již Hamlet domluven, že sehrají hru, která by připomínala vraždu jeho otce. Během představení se při scéně vraždy Claudius zvedl a odešel, protože nabyl jistoty, že o jeho vražedném činu Hamlet ví. Královna byla Hamletovým jednáním rozčilena a chtěla mu domluvit, aby zanechal ztřeštěných kousků. Tomuto rozhovoru byl přítomen otec Ofélie, který se schoval za závěsem a předpokládal, že královna s Hamletem budou hovořit o jeho vztahu k Ofélii. Hamlet však své matce sdělil, že Claudius je vrahem jejího muže a žádal ji, aby se ho zřekla. Když Hamlet postřehl, že někdo je schovaný za závěsem, v domnění, že je to naslouchající Claudius, bodnul do schovaného a tak Polonia zabil. Nad mrtvým Poloniem se královna s Hamletem usmířili a Hamlet se snažil uprchnout, byl však brzy dopaden. Claudius slíbil královně, že jej zachrání, když svede vraždu Polonia na jeho šílenství. Proto zařídil poslat Hamleta do Anglie, ale průvodcům dal dopis pro anglického krále s žádostí, aby byl Hamlet v Anglii popraven. Ofélie ze žalu nad smrtí svého otce a zradě Hamleta zešílela a utopila se. Loď, na které Hamlet jel však ztroskotala a Hamlet se vrátil do Dánska. Oféliin bratr a syn Polonia Laertes se nemohl smířit se smrtí svého otce a sestry a rozhodl se k pomstě. Sám Claudius mu navrhnul, aby Hamleta vyzval na sportovní souboj, a aby si vzal ostrý rapír, jehož špici měl namočit v jedu. Pokud by Laertes Hamleta nezasáhl a Hamlet souboj vyhrál, byl Claudius ochoten připravit mu, jako vítězi, pohár s jedem. I když byl Hamlet

²⁹ SHAKESPEARE, W. *Hry*. [Z anglického originálu: A Misummer Nikht's DRAM, Romeo and Juliet, Hamlet, Othello. Přel. SAUDEK, E.A.] 1963, kap. [I.5.], str. 210

v souboji zraněn, zmocnil se rapíru a otrávenou špicí zasáhl Laerta. Královna mezitím otrávené víno připravené pro Hamleta vypila a zemřela. Laertes ještě před svou smrtí stačil Hamletovi prozradit Claudiovy intriky a s Hamletem se smířil: „Zde, Hamlete. Jsi zabit, Hamlete. Svět nemá léku, jenž by tebe zhojil. V tvém těle není půlhodiny žití. Nástroj mé zrady držíš v ruce: zbraň ostrou a otrávenou. Vlastní úklad se vymstil na mně. – Ležím tu a více už nevstanu. Tvou matku zabil jed. Už nemohu. – Král – král je vinen.“³⁰ Hamlet využil zbytku svých sil, a ještě než zemřel, vykonal pomstu – zabil Claudia a sám skončil.

Žádná divadelní hra nesoustředila na sebe takovou pozornost jako Hamlet. Tento již čtyři sta let starý příběh je stále vzrušující a dojíká i zároveň děsí diváky. Interpretací Hamleta je mnoho, přesto tato hra zůstává i nadále tajemná a nevyzpytatelná. Vedou se spory o to, zda je Hamlet váhavec, slaboch nebo muž činu, zda je filosof, moralista, egoista nebo blázen. Hamlet se hrál a hraje jako historická kronika, rodinné, psychologické, filosofické drama, básnická nebo politická hra, thriller i jako duchařský příběh. Každý si z něj můžeme vybrat něco jiného, položit si otázky po mravním smyslu vlastních životních situací nebo alespoň načerpat inspiraci k hlubšímu chápání člověka a jeho osobních a společenských problémů. Převládá názor, že se jedná o vrcholný skvost světového písemnictví.

³⁰ SHAKESPEARE, W. *Hry*. [Z anglického originálu: A Misummer Nikht's DRAM, Romeo and Juliet, Hamlet, Othello. Přel. SAUDEK, E.A.] 1963, kap. [V.2.] str. 300

2.2 Kulturní a historický kontext

Podle dochovaných zápisů se Shakespearův Hamlet hrál poprvé v roce 1602. V tehdejší době na předním místě stálo právě divadlo a období Alžbětiny vlády, která nastoupila na trůn po svém otci Jindřichu VIII., bývá nazýván zlatým věkem anglické kultury. Z původních malých skupinek kejklířů a šumařů se zformovaly profesionální kočovné společnosti. Od sedmdesátých let šestnáctého století začala vyrůstat na několika místech za londýnskou branou velká otevřená divadla, která odpovídají typem přibližně novodobým arénám.³¹ Herci byli muži nebo chlapci a jejich kostýmy odpovídaly dobové módě. Spoléhali na sílu slova, kterým sdělovali, co se děje a kde. Občas herec řekl divákům, že se děj přesouvá jinam, ale většinou tuto informaci autor vkomponoval přímo do textu hry.³² Alžbětinské divadlo podle Kotta byla velká podívaná, protože se všechno odehrávalo jakoby doopravdy za použití různých triků a divák tak věřil, že je na jevišti bouře, loď se potápí nebo najatý vrah probodává hrdinu mečem. Zrození alžbětinské tragédie se podobalo zrození filmu. Do tragédie se dostaly události všedního dne, kriminální případy, úryvky z dějin, legendy nebo třeba filosofie a politika. Byla to vlastně jakási kronika současná i historická a rozebírala různá témata. Přepracovávala dějiny i staré příběhy, připomínala film s kriminálními příběhy, dějinami i pohotovým pozorováním života.³³ Alžbětinské herectví obsahovalo podle Hilského zřetelné ritualistické, konvenční prvky a zároveň bylo do značné míry sebereflexivní. To znamená, že herec zpodobňoval život a ukazoval na svůj herecký výkon sám. Symbióza sebereflexe, realističnosti a metaforičnosti byla pro tehdejší alžbětinskou divadelní kulturu významná. Také známá skutečnost, že na alžbětinském jevišti hráli ženské role chlapci, ukazuje, jak se tehdejší herci vzdalovali realistickému herectví a spoléhali na imaginaci diváků.³⁴ Kott se domnívá, že když se divadlo vzdalo alžbětinské konvence,

³¹ SHAKESPEARE, W. *Hry*. [Z anglického originálu: *A Missummer Nikht's DRAM, Romeo and Juliet, Hamlet, Othello*. Přel. SAUDEK, E.A.] 1963, str. 417

³² DUNTON-DOWNEROVÁ, L., RIDING, A. *Shakespeare a jeho svět*. Praha: Ikar, 2006, str. 27

³³ KOTT, J. *Shakespearovské črty*. Praha: Československý spisovatel, 1964, str. 206

³⁴ HILSKÝ, M. *Úvodem Shakespearův Hamlet in SHAKESPEARE, W. Hamlet dánský princ. Hamlet, the Prince of Denmark*. [Z anglického originálu: *Hamlet, the Prince of Denmark*. Přel. HILSKÝ, M.] 2008, str. 89

zničilo tím i shakespearovskou podívanou. Shakespeare již nebyl pravdivý. Divadlo rozdělilo Shakespeara na scény podle místa děje a marně se pokoušelo složit kousky v jednolité celek. Kott přirovnává Shakespeara k filmu, protože se skládá ze samých napínavých scén. Vytváří hru na principu zhuštění, které vyžaduje od herce adekvátní hru. Text je intenzivní a metaforický, stále se operuje s detailem. Velký monolog je mluvený přímo k divákům. Je jenom herec a diváci. To je shakespearovský detail.³⁵

V alžbětinské době byl podle Hilského chápán řád v souvislosti s tehdejší představou o kosmu, hierarchizovaným řádem světa přírodního, společenského a Božího. Sama renesanční tragédie tento smysl pro řád nejen reflektovala, ale byla jeho projevem. Podstatou každé Shakespearovy tragédie je narušení renesančního řádu bytí. V Hamletovi je centrem hry jeho osobní problém, kdy je povolán k pomstě zavražděného otce. Zároveň je zde ale i příběh veřejný a politický a mimo jiné sem zasahuje i síla mimosvětská v podobě králova ducha. Hra Hamlet v sobě obsahuje několik příběhů různého řádu, které se v sobě navzájem prolínají.³⁶ Příčinou renesanční tragédie je lidská vášeň nebo náhoda. Shakespeare ve svém díle vyzdvihuje vášně, protože vytvářejí individualitu a charakter člověka. Nejde o to vášně potlačovat, ale je nutno je zmírnit a zušlechtit. Vytváří obraz pozemského života, kladných a záporných lidských vlastností. Tyto vášně jsou výstižně popsány jako jakási změť a smršť protichůdných myšlenek, vznětů a citů, jež otřásají samotnými základy všech dosavadních jistot.³⁷

Hilský popisuje, že pro celistvé pochopení etického dilematu v Hamletově postavě i celé hře, nelze opomenout renesanční kontext „dvou těl králových“. Představa krále jako chybuujícího smrtelníka, avšak nesmrtelného, dokonalého vladaře, byla v alžbětinské době velmi rozšířená a brzy se dostala do všeobecného povědomí. Shakespeara osobnost krále nesmírně zajímala. Král byl v jeho době chápán jako univerzální symbol, který ztělesňoval osudy všech. Královo blaho

³⁵ KOTT, J. *Shakespearovské črty*. Praha: Československý spisovatel, 1964, str. 207

³⁶ HILSKÝ, M. *Úvodem Shakespearův Hamlet in SHAKESPEARE, W. Hamlet dánský princ. Hamlet, the Prince of Denmark*. [Z anglického originálu: *Hamlet, the Prince of Denmark*. Přel. HILSKÝ, M.] 2008, str. 38

³⁷ SHAKESPEARE, W. *Hry*. [Z anglického originálu: *A Missummer Nikht's DRAM, Romeo and Juliet, Hamlet, Othello*. Přel. SAUDEK, E.A.] 1963, str. 183

bylo věcí veřejnou, protože na něm záviselo i blaho všech jeho poddaných.³⁸ V alžbětinské době metafora králova dvojího těla, tělesného jako nástroje královské moci a ducha jako zidealizovaného vládce, plnila řadu ryze utilitárních právních funkcí. Zpředměťňovala onu zdvojenou perspektivu, která je podstatou Shakespearovy dramatické metody. Dvojí královo tělo se objevuje v klíčovém vstupním obraze hry. Duch krále je představován jako královo idealizované a mystické státní tělo, oděné do znaků vojenské moci. Duch krále podávající zprávu o svém zavraždění obsahuje odporné a naturalistické detaily rozpadu svého těla přirozeného. V metafoře králova dvojího těla se smrtelnost prolíná s nesmrtelností a veřejné téma královské moci je neoddělitelně spjato s tématy ryze soukromými.³⁹ „Za renesance bylo nemožné, aby zdrojem či základem svědomí bylo pouze individuální vědomí dobra a zla. Renesanční svědomí se vždy vztahovalo k nějaké vyšší a nadindividuální autoritě a nespolehalo se na vnitřní hlas, který by automaticky řídil lidské chování a zajišťoval jeho mravnost.“⁴⁰ V době renesance nebyla tematika královraždy pouhým hypotetickým tématem, ale skutečným problémem doby. Ten, kdo chtěl dosáhnout svých cílů a jeho ideje nebyly v souladu s požadavky královými, přemýšlel o jeho odstranění. Královraždy byly v Shakespearově době námětem velmi populárním a zároveň bezprostředně aktuálním, protože nebyly pouze součástí renesanční mocenské politiky, ale staly se katalyzátory mnoha zásadních politických, etických a náboženských debat, z nichž se postupně rodilo novodobé politické myšlení. V renesanční době je spravedlnost vykonávána pouze královskou mocí.⁴¹

Shakespeare do svého Hamleta promítl poměry v tehdejší Anglii. Na přelomu století, v letech před Alžbětinou smrtí r. 1603, začaly ve veřejném životě vystupovat do popředí stále silněji rozpory mezi společenskými třídami. Také Shakespearovy životní jistoty se otřásají. Legendární věta o „čemsí shnilém ve světě dánském“ platila především pro Anglii. Shakespeare postupně ztrácí víru ve

³⁸ HILSKÝ, M. *Úvodem Shakespearův Hamlet in SHAKESPEARE, W. Hamlet dánský princ. Hamlet, the Prince of Denmark.* [Z anglického originálu: *Hamlet, the Prince of Denmark.* Přel. HILSKÝ, M.] 2008, str. 20

³⁹ Tamtéž, str. 22

⁴⁰ Tamtéž, str. 28-29

⁴¹ Tamtéž, str. 24

společnost a také ve své hrdiny z řad nové aristokracie. Jeho renesanční svět se mění v „hořké komedie“.⁴² Tato doba byla velice rozporuplná. Na jedné straně se vyvíjejí nové společenské vztahy v souvislosti s rozvojem podnikání, na straně druhé dochází s tímto novým vývojem ke změně mezilidských vztahů. „Myslitelé a básníci proto utíkali k utopii, nebo dokonce k idealizaci starých dobrých časů, anebo posléze k hoři z rozumu, jež bylo výrazem krize čínorodého humanistického optimismu.“⁴³ Právě z tohoto těžkého období čerpá Shakespeare inspiraci ke ztvárnění svých tragických hrdinů, kteří bojují proti „společenské zkaženosti, ale především proto, že v nich samých na ně, zjevněji nebo skrytěji, číhá a vpadá jim do zad pochyba, nejistota, nevíra.“⁴⁴

Shakespearovo obdivuhodné vykreslení povah a z nich vyplývajících lidských archetypů ho odlišovalo od autorů, kteří v jeho době také psali dramatické hry. Jaký důvod ho přiměl k objevování temných zákoutí lidské duše? Někteří životopisci naznačují, že smrt jeho otce a vlastní čtyřicáté narozeniny u něj vyvolaly životní krizi a s ní úvahy o smrti. Jiní se domnívají, že po těžkých letech prožitých v Londýně daleko od rodiny měl Shakespeare pocit osobního neúspěchu.⁴⁵

Ve hře Hamlet se objevují skutečnosti, které lze nazvat jakousi prozřetelností, ve které není možné vědět, jak určitá situace skončí. Vždy je třeba brát na zřetel, že může zasáhnout „vyšší moc“, jež zdánlivé dokončení určitého příběhu či situace změní naprosto radikálně. Člověk nemůže nikdy odhadnout konec svého rozhodnutí a také mnohdy důvody, které jsou pro něho zásadní, se nakonec ukáží pro něho nepodstatnými.

Z rozboru Shakespearových děl od různých autorů vyplývá, že všichni, kteří se setkáme tváří v tvář s Hamletem či jinými hrdiny tragédií, vztahujeme jejich etické konflikty sami na sebe. Reflektujeme se v postavách těchto děl, pláčeme nebo se smějeme s těmito postavami, protože jejich konflikty se nás

⁴² SHAKESPEARE, W. *Hry*. [Z anglického originálu: A Missummer Nikht's DRAM, Romeo and Juliet, Hamlet, Othello. Přel. SAUDEK, E.A.] 1963, str. 421-422

⁴³ Tamtéž, str. 184

⁴⁴ Tamtéž, str. 184

⁴⁵ DUNTON-DOWNEROVÁ, L., RIDING, A. *Shakespeare a jeho svět*. Praha: Ikar, 2006, str. 13

dotýkají hluboko až v našem podvědomí. Do jisté míry se tak přehrává naše vlastní, buď minulá, či současná, existence. Jsou tím oživeny staré i dávno zapomenuté pocity a vzpomínky na utrpení a radost nás samotných nebo našich blízkých. To, co vidíme potom na pódiu, jsme my sami. Bez ohledu na to, jaké máme pohlaví, se vcitujeme do všech vztahů, chyb, radostí, utrpení a strádání. V tom je velikost autora, když svým tvůrčím dílem oslovuje nejen naše vědomí, ale zasahuje i do našeho absolutního bytí, naší identity jako jednotlivců a vztahů k ostatním lidem ve společnosti. Toto vnitřní oslovení nás samotných pak směrem ven, tedy k lidstvu, odráží jeho vlastní umocněné prožitky a projevy.

Můžeme souhlasit s Hilského tvrzením, že v Hamletovi je mnoho různých příběhů. Všichni usilují o to, aby je dořekli, ale přesto žádný z nich dořečen není. I my sami někoho přesvědčujeme o svých příbězích a především se snažíme svůj vlastní příběh poznat, ale nikdy ho důkladně nepoznáme a nedořekneme. Možná je to určitá vize světa, svět lidí, z nichž každý žije svůj příběh a snaží se ho sdělit, přesvědčit o něm ostatní. V těch příbězích vidíme své zrcadlo.⁴⁶ Jinak řečeno, zrcadlo vidíme tehdy, když ho vidět chceme.

⁴⁶ HILSKÝ, M. *Týdeník rozhlas*, č. 27/2001.[online] [cit.2009-01-15] Dostupné na WWW: <<http://www.radioservis-as.cz/archiv01/2701/27titul.htm>>

2.3 Rozbor díla Hamlet

2.3.1 Charakter prince Hamleta

Hamlet se narodil jako syn krále. Již to předurčovalo jeho další život, protože věděl, že se jednou stane otcovým nástupcem. Vše ale změnila vražda jeho otce a zjevení jeho ducha, který Hamleta požádal o vykonání pomsty. Hamleta začínají trápit mnohé otázky. Sám sebe se ptá, zda je zjevení ducha otce a jeho žádost reálnou skutečností. Zda Claudius byl opravdu schopný spáchat vraždu. Podle Kotta není Hamlet pouze nástupcem trůnu, který má pomstít otcovu smrt. Hamlet vznikou situaci sice přijímá, ale zároveň se proti ní bouří. Přijímá roli, ale sám je mimo roli, je někým jiným než jeho role. Přerůstá ji.⁴⁷ Hlinský pohlíží na postavu Hamleta z hlediska celkové struktury hry. Zjišťuje, že pro Hamleta je charakteristické jakési zdržování vývoje událostí. Není akčním mstitelem, ale více je myslitelem. Právě jeho monology neustále vychylují akci z přímého směru hry a důsledkem těchto vychýlení je dramatizace Hamletova myšlení, jeho úvah a reflexí. Svým myšlením reflektuje okolní svět, ale zároveň i sám sebe.⁴⁸

Hlinský zachycuje Hamleta jako studenta protestantské univerzity ve Wittenbergu, kterou její nejznámější křesťanský profesor Martin Luther přeměnil v kolébku evropské reformace. Na rozdíl od Horacia, který nevěřil v existenci ducha, Hamlet o jeho realitě ani na chvíli nepochybuje. Trápí ho ale otázka, zda je zjevení skutečně duchem jeho otce, anebo je to ďábelské pokušení. Ani ve chvíli, kdy má Hamlet jistotu, že Claudius jeho otce zabil, není pochybností zbaven, spíše naopak. Zjevení otcova ducha, včetně jeho žádosti o pomstu, Hamletův problém neřeší, ale přiděluje mu problém nový.⁴⁹ Hlinský popisuje Hamleta jako postavu spíše statickou oproti Claudiovi, který je postavou jednajícím a jeho

⁴⁷ KOTT, J. *Shakespeareovské črty*. Praha: Československý spisovatel, 1964, str. 79

⁴⁸ HILSKÝ, M. *Úvodem Shakespearův Hamlet in SHAKESPEARE, W. Hamlet dánský princ. Hamlet, the Prince of Denmark*. [Z anglického originálu: *Hamlet, the Prince of Denmark*. Přel. HILSKÝ, M.] 2008, str. 45

⁴⁹ Tamtéž, str. 33

smyslem je dění. Také promluvy Hamleta směřují spíše k meditaci a k modlitbě a jsou vnitřními promluvami, jeho účtováním se světem i se sebou samým.⁵⁰

V Shakespearově *Hamletovi* je titulní postava ukázána jako člověk váhající a rozlišující mezi cenou otce a Claudia. Hamlet musel přehodnotit svůj citový vztah k otci a ke strýci, který se následně stal vládcem. Byl pod tlakem událostí, které sám nevyvolal, ale které ho nutily se plně rozhodnout. Sám tímto postupně ztrácel svou víru v člověka.⁵¹ Hamlet je svou podstatou jemným a přemýšlivým mužem. V tragédii je ukázána na mnoha místech i jeho hořkost a krutost ve vztahu k Ofélii i matce. Na jedné straně citlivě přemýšlí o smyslu života a zvažuje svá rozhodnutí, na druhé straně rychle reaguje při mylné představě, že za závěsem zabíjí vraha svého otce. Dokáže být statečný v boji a podle svého přesvědčení jedná čestně a poctivě.

⁵⁰ HILSKÝ, M. Úvodem *Shakespearův Hamlet* in SHAKESPEARE, W. *Hamlet dánský princ. Hamlet, the Prince of Denmark*. [Z anglického originálu: *Hamlet, the Prince of Denmark*. Přel. HILSKÝ, M.] 2008, str. 55

⁵¹ SHAKESPEARE, W. *Hry*. [Z anglického originálu: A Misummer Nikht's DRAM, Romeo and Juliet, Hamlet, Othello. Přel. SAUDEK, E.A.] 1963, str. 185

2.3.2 Shrnutí rozporů v postavě Hamleta

Kott ve své knize *Shakespearovské črty* upozorňuje na první rozpor, který vyplývá ze situace, když Hamleta ve vyhrocené chvíli otcův duch žádá, aby se za něho pomstil a dále usiloval o nástupnictví na trůn, v což doufají i jeho přátelé. Hamlet si zpočátku nedovedl připustit, že by Claudius mohl spáchat bratrovraždu, a tím se dostat k moci. Bylo mu sice divné, že se jeho matka tak brzy po smrti otce provdala, ale nechtěl si připustit, že za vraha. Prožívá vnitřní zmatek a rozpor, kdy má pomstít vraždu svého otce, která je pokládána za nutnou a byla mu uložena, ale vnitřně s ní nesouhlasí. Snaží se najít nějakou skulinu jako východisko řešení, se kterým se nechce ztotožnit.⁵² „V každém farním kostele Shakespearovy doby byl výtisk Knihy kázání a kdokoli jej otevřel, mohl v kázání nazvaném *Výzva dobrému řádu a poslušnosti vladařům a soudcům*, číst slova: Podlý soudce Pilát řekl Kristovi: což nevíš, že v mé moci je tě ukřižovat, a stejně tak tě propustit na svobodu? Ježíš odpověděl: Nemohl bys mít nade mnou žádnou moc, kdyby ti nebyla dána shůry. Čímž nás Kristus jasně učí, že i zlí vladaři mají moc a autoritu od Boha. A proto není zákonné, aby se poddaní proti nim násilně bouřili, a to ani v případě, že vladaři své moci zneužívají. A Kázání proti neposlušnosti a svévolné vzpouře výslovně uvádí, že každý podněcováč vzpoury proti vladaři je Satan a že „rebel je horší než ten nejhorší vladař a vzpoura horší než ta nejhorší vláda nejhoršího vladaře.“⁵³ Pokud by se Hamlet řídil těmito kázáními, nemohl by vůbec přemýšlet o tom, že by vraždu svého otce pomstil. „V konvenční tragédii msty se mstitel nepokouší zjednat spravedlnost, ale daleko víc mu jde o osobní zadostiučinění. Spravedlnost je však neosobní a její výkon podle renesančních představ nenáležel jednotlivci, ale královské moci, která byla jediným legálním vykonavatelem Boží spravedlnosti. Akt msty tak byl v rozporu s královskou mocí i s Boží spravedlností.“⁵⁴ Ačkoliv se Hamlet zprvu snažil pochopit úlohu mstitele, uvědomil si, že problém každé tragédie msty je, že násilí

⁵² KOTT, J. *Shakespearovské črty*. Praha: Československý spisovatel, 1964, str. 80

⁵³ HILSKÝ, M. *Úvodem Shakespearův Hamlet in SHAKESPEARE, W. Hamlet dánský princ. Hamlet, the Prince of Denmark*. [Z anglického originálu: *Hamlet, the Prince of Denmark*. Přel. HILSKÝ, M.] 2008, str. 23

⁵⁴ Tamtéž, str. 61

v ní plodí násilí, z vraždy vzniká vražda a ze zločinu zločin. Shakespearův Hamlet zcela zřejmě vychází z formule tragédie msty, radikálně ji však přetváří. Hlinský se vyjádřil, že Shakespeare neobvyklým způsobem zmnožuje zápletku msty a přehrává ji v Hamletovi celkem třikrát. Ve hře Hamlet vystupují tři synové, kteří mají pomstít své zavražděné či zabitě otce: Hamlet, Laertes a Fortinbrans. Jenom Laertes odpovídá klasické představě mstitelů, podle níž nakonec mstitel zahyne vlastním přičiněním – Laertes zemře otráven jedem, který sám nachystal Hamletovi.

Hamlet v závěrečné fázi hry mluví o prozřetelnosti, bez níž „ani vrabec nepadne“, a konec Hamleta dílo prozřetelnosti názorně předvádí. „Člověk míní, Pánbůh mění“ bylo rozšířené alžbětinské přísloví a zápletková struktura Hamleta toto úsloví v plné míře potvrzuje a ilustruje.⁵⁵

Domnívám se, že i v dnešní době má toto úsloví svoji platnost. Nikdy nevíme, jak určitá věc, kterou by chtěl realizovat, dopadne. Někdy se stane svědkem sledu nepředvídatelných těžkostí, které by si na začátku realizace svého záměru vůbec nedovedl představit. Právě překonávání těchto těžkostí a zdánlivých překážek činí člověka odolnějším a odvažnějším v naplňování svých cílů. Podle Matouška je hodnota jedince v tom, že je schopný řídit své kroky, je schopen se rozhodovat, má vnitřní potenciál určovat své cíle i jich dosahovat. Může se rozhodnout, zda bude realizovat své možnosti, anebo jich nevyužije a bude jen přežívat.⁵⁶

Hamlet prožívá vnitřní rozpor, protože neustále pochybuje o sobě samém. Právě tato pochybovačnost jej odlišuje od postav jiných mstitelů. Nepochybuje o existenci zla a chce ho vypátrat a zároveň i potrestat. Ví však, že všechno lidské, včetně jeho samého, je nedokonalé. Snaží se najít řešení v souladu se svým svědomím. Právě v tom ale vidím jeho vysokou hodnotu, protože se snaží řešit vzniklé dilema čestně a poctivě, v souladu se svým svědomím. Hamlet se nesnažil pouze přežívat, nýbrž se snažil dojít k nějakému rozhodnutí.

⁵⁵ HILSKÝ, M. *Úvodem Shakespearův Hamlet* in SHAKESPEARE, W. *Hamlet dánský princ. Hamlet, the Prince of Denmark*. [Z anglického originálu: *Hamlet, the Prince of Denmark*. Přel. HILSKÝ, M.] 2008, str. 62

⁵⁶ MATOUŠEK O., *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003, str. 68

2.4 Etická reflexe hamletovského dilematu

Postava Hamleta zobrazuje několik etických dilemat. Prvním dilematem je, zda věřit či nevěřit zjevenému duchu jeho otce, který se zjeví třikrát za sebou nejenom jemu, takže nejde o subjektivní přelud, ale předpokládá se jeho reálná skutečnost. Druhým dilematem je, zda uposlechnout příkazu ducha otce a jeho vraždu pomstít nebo nepomstít. Třetím dilematem je, zda se má či nemá vzdát lásky milované osobnosti. A konečně posledním až do krajnosti přivedeným dilematem je dilema existenciální, být či nebýt.

V úvahách Hamleta o bytí a nebytí se ukazuje jakási vnitřní zkušenost, již do něho vložil zřejmě autor. Jeho těžké vnitřní rozpory mezi srdcem a rozumem, mezi přemýšlením o tom, jak a kdy vykonat pomstu, ho ukazují jako člověka těžce stíhaného osudem. Rotter při úvahách o chápání hodnot života se vyjadřuje tak, že k zabití nesmí dojít nikdy na základě toho, že si málo ceníme něčího života, ale pouze tehdy, když stojí život proti životu či když jsou bezprostředně ohroženy nějaké vyšší hodnoty, jako jsou svoboda nebo víra.⁵⁷ Anzenbacher uvádí, že: „Mravnost v přesném a vlastním smyslu znamená shodu vůle se svědomím a nikoliv shodu vůle nebo jednání s vnějšími – objektivními pravidly (státními zákony, církevními předpisy, nařízeními představeného, sociálně přijatými mravy atd.).“⁵⁸ Z pohledu etiky lze mluvit o autonomii svědomí v tom, že povinnost a dobro v mravním smyslu mohou být určeny pouze osobním svědomím a nikoliv žádnou pro svědomí vnější instancí. Z tohoto pohledu v konkrétní situaci můžeme svědomí druhých poznávat pouze omezeně. Z autonomie svědomí rovněž vyplývá, že nikdo nemůže jednat morálně špatně, aniž by o tom věděl.⁵⁹ Podle Kanta není zásadní konflikt mezi univerzální povinností morálních pravidel a lidskou svobodou. Jednat autonomně znamená pro něho to samé jako jednání podle univerzálních morálních pravidel, které jsou

⁵⁷ ROTTER, H. *Důstojnost lidského života*. Praha: Vyšehrad, 1999, str. 30

⁵⁸ ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, str. 96

⁵⁹ ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, str. 96

rozumově poznatelná a shodná pro všechny rozumové bytosti.⁶⁰ Pokud usilujeme o nejvyšší dobro z Kantova pohledu, musí být cílem naší praxe svrchované dobro (mravní dokonalost) a dovršené dobro (štěstí úměrné mravní dokonalosti). Svrchované dobro je principiálně v moci naší vůle, jelikož závisí na mravně relevantní svobodě. Dovršené dobro je naopak v naší moci pouze omezeně, protože závisí na životních poměrech, vnějších okolnostech a určitých rozmanitých nahodilostech.⁶¹

Hamletův příběh ukazuje, že dovršené dobro je opravdu v naší moci pouze omezeně. Zasahují do něho životní poměry, jako povinnosti následníka trůnu a pokračovatele rodové tradice, které jsou vázány rodovými pravidly. Tato pravidla bere jako závazek otci a chápe je jako vyšší princip. Vzniká v něm rozkol a dilema, zda má svého otce pomstít, potrestat zločin a vzít spravedlnost do vlastních rukou a zjednat tak nápravu, nebo respektovat křesťanskou morálku, která vychází z přikázání nezabiješ. Obává se o správnost svého jednání a jeho možných důsledků. Uvědomuje si, že obě rozhodnutí, konat i nekonat, jsou sporná. Pokud svého otce pomstí, dotkne se jeho čin i dalších lidí. Především zasáhne city své matky, která bude nešťastná. Na druhou stranu, pokud od pomsty upustí, bude ho tížit svědomí, že otce zradil nedodržením požadavku jeho ducha. Jeho svědomí je velmi neklidné a rozrušené a stále řeší otázku sebereflexe, nenachází správnost svého rozhodnutí, pochybuje a dokonce sám sebe obviňuje: „Já lump, já sketa, trapný ubožák!“⁶² Hamletův příběh vypovídá o lidském svědomí. Co však vyjadřuje svědomí? Jsou to vědomosti o dobru a zlu, naše morální představy? Tuto problematiku zpracoval Weber ve své knize *Všeobecná morální teologie*, kde o svědomí mluví teprve tam, kde si člověk morální představy uvědomuje a také je schvaluje. Uplatněním svědomí rozumíme především zásadní schopnost aplikovat morální představy na konkrétní situace. Rovněž musíme přihlídnout k povaze a způsobu, jakým se to děje. Neméně

⁶⁰ MÖLLER, G. *Ethics and the life of faith*. Leuven: Uitgeverij Peeters, 1998, str. 96

⁶¹ KANT, I. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda, 1976, str. 29

⁶² HILSKÝ, M. *Úvodem Shakespearův Hamlet in SHAKESPEARE, W. Hamlet dánský princ. Hamlet, the Prince of Denmark*. [Z anglického originálu: *Hamlet, the Prince of Denmark*. Přel. HILSKÝ, M.] 2008, [II.2, 540], str. 277

důležitá je schopnost vnímat morální konflikty a výzvy a posuzovat nabízená řešení.⁶³

Každý tedy můžeme mít jinou povahu, neboť jsme byli odlišně vychováváni, vyrůstali v jiných podmínkách a různých prostředích. To nás ovlivňuje při řešení životních situací i etických dilemat. Shakespeare konfrontoval Hamleta se světem „obráceným naruby“, v němž přestaly platit tradiční hodnoty a normy. Zobrazil ztrátu důvěry v mezilidských vztazích, určité odcizení, váhání mezi bytím a zdáním. Toto se odráží i ve vlastnostech a jednáních dalších postav, u kterých také dochází k etickým dilematům. Postavy sice vystupují jako myslící, cítící a trpící jednotlivci, ale pro své jednání nemají žádné vzory následování, zůstávají v izolaci, odkázáni pouze na individuální sebereflexi. „Vitální Laertes, kterému Hamlet v zbrklosti zabije otce, nad správností nepřemítá; dovídá se o Poloniově smrti, vrací se z Paříže do Dánska, zverbuje dánský lid a pro osobní vendetu je ochoten rozbořit království. Ani další mstitel hry, mladý Fortinbras, nehlobá nad svými činy a vytáhne s vojskem dobýt „jenom malý kousek země, jenž kromě jména nemá jiné ceny“.“⁶⁴ Jednání výše uvedených postav je charakterizováno nedostatečně promyšleným postojem a jejich zamýšlené činy jsou výsledkem momentálního rozhodnutí. Naproti tomu Hamlet hluboce přemýšlí, hodnotí a zvažuje, což ho nutí k váhavosti a pasivitě, kterou si sám vyčítá a postupně se snaží celé své jednání správně zdůvodnit.

„Být nebo nebyt je nejslavnější a nejdiskutovanější Shakespearův monolog a bez nadsázky lze říci, že je to zároveň nejznámější monolog světové dramatické literatury. V průběhu staletí se stal kulturní ikonou či emblémem, protože Shakespeare v něm dokázal virtuózně vyslovit lidskou úzkost z bytí i nebytí. Už proto je dobré se ptát, co tato otázka vlastně znamená a jakou odpověď na ni Hamlet dává, dává-li jí vůbec.“⁶⁵ Zajímavé je, že tato otázka právě proto, že Hamlet na ni odpověď nedává, vyvolává u řady autorů naprosto odlišné závěry.

⁶³ WEBER, H. *Všeobecná morální teologie*. Praha: Zvon, 1998, str. 173

⁶⁴ SHAKESPEARE, W. *Hamlet*. Brno: Větrné mlýny, 2005, [3.1.159-161], str. 19

⁶⁵ HILSKÝ, M. *Úvodem Shakespearův Hamlet in SHAKESPEARE, W. Hamlet dánský princ. Hamlet, the Prince of Denmark*. [Z anglického originálu: *Hamlet, the Prince of Denmark*. Přel. HILSKÝ, M.] 2008, [III. 1. 60], str. 62

Někteří tvrdí, že: „Takové položení otázky není, a v Shakespearově době ani nemohlo být, nové či originální. Tuto otázku si kladli, kladou a budou klást filosofové počínaje přinejmenším Platonem a, což je ještě důležitější, v určité fázi života si ji v té či oné podobě položí téměř každý člověk. V renesanci to byla otázka tak běžná, že v latinské podobě „esse aut non esse“ byla položena (v roce 1607, 1612 a 1615) studentům edinburské univerzity jako téma filosofických disputací.“⁶⁶ Podle Hilského je „v Hamletově monologu o bytí a nebytí smrt nazírána jako konec, který budí strach, a zároveň je vytouženým cílem. Smrt znamená v Hamletově monologu konec života a konec bytí a její vytoužený smysl spočívá v tom, že ukončí všechna trápení, která s sebou nese život. To jediné, co Hamletovi brání zvolit tento konec, je nejistota a pochyba o tom, zda smrt je skutečně konec, zda to není pouze konec falešný. Hamlet se nebojí konce, ale ne-konce a představa, že mu konec bude odepřen je pro něho děsivá.“⁶⁷ Podle Kotta je Hamlet rozeným spiklencem, protože být pro něj znamená pomstít otce a zavraždit krále; nebýt je pro něho vzdáním se boje. K podobným závěrům dochází i Hans Reichenbach, který se v poslední vydané knize zmiňuje o tom, že v monologu Hamletově vidí vnitřní dialog mezi logikem a politickým činitelem. Přijatelný je ale Kottův názor, že Hamlet neukazuje na současnost pouze aktualizací svého etického dilematu, ale i dramatičností a psychologií, která je ovlivněna tím, že je sám pod velkým tlakem, tak jako náš současný život, který se také vyznačuje prudkostí současných konfliktů.⁶⁸

Hamlet byl také zklamaný z vývoje událostí, potýkal se s pesimismem, nedůvěrou a zoufalstvím. Právě to je však blízké lidem v každé dějinné době, kdy vlivem událostí ztrácí víru a ideály ve spravedlnost a lepší svět, ale současně může být motivací při hledání nové cesty v životě.

⁶⁶ KRAVÁKOVÁ, L. *Kdy měl Hamlet málo slov*. Katedra dějin a teorie divadla FF UK, Praha: 1965/66, str. 20-21

⁶⁷ HILSKÝ, M. *Úvodem Shakespearův Hamlet in SHAKESPEARE, W. Hamlet dánský princ. Hamlet, the Prince of Denmark*. [Z anglického originálu: *Hamlet, the Prince of Denmark*. Přel. HILSKÝ, M.] 2008, [III. 1. 63-64], str. 64

⁶⁸ KOTT, J. *Shakespearovské črty*. Praha: Československý spisovatel, 1964, str. 75

Na rozdíl od římských tragédií, kde je sebevražda vznešená, v Hamletovi je již vázaná požadavkem křesťanské etiky, kde je hříchem se zabít. Teologickým pohledem na problematiku vraždy se zabývá Jan Milíč Lochman v knize *Desatero*: „Je zvláštní, že zákaz vraždy je jedinou částí Desatera, která se v sekularizovaném světě cituje jako pravidlo jednání.“⁶⁹ Nelze pochybovat o tom, že vraždit a zabíjet se nesmí. Teologicky a vlastně i lidsky je vražda to poslední, to nejhorší, jak může být řešen vzniklý konflikt k druhému člověku. Nový zákon přinesl další prohloubení k pojetí vraždy, již se neodplácí způsobem „oko za oko, zub za zub“, ale zákon pomsty se křesťanům omezuje a odevzdává se do Božích rukou.

2.5 Hodnocení

Ze srovnání Sofokleovy postavy Antigony a Shakespearova Hamleta vyplývá, že byt' žili v časově rozdílné době, promítá se do jejich životů vždy etický konflikt a etické dilema. Pro každého člověka je těžké vyhnout se vznikajícím životním konfliktům, ze kterých nemůže uniknout a musí je řešit, aniž by při tom porušil své přesvědčení a vlastní svědomí.

Hamlet intenzivně hledal cestu, jak uvést do souladu na něho kladený požadavek se svým vlastním přesvědčením a svědomím. Musel vzít na vědomí všechny vnější okolnosti a přitom řešit situaci z etického hlediska, která byla a je pro jeho postavu zcela specifická. Nelze proto rozhodnout o tom, že jeho jednání, ke kterému dospěl, je morálně dobré či morálně špatné, ale vždy je nutné přemýšlet v kontextu jeho doby a situace zachycené v tomto příběhu. Je nesporné, že příběhem popisovaná situace vyplývala z konkrétní historické doby autora. V dnešní době je nahlížení na Hamletův osud poněkud rozmanitější, protože se jím zabývalo větší množství autorů, jejichž názory byly ovlivňovány historickým pozadím dané doby. Propojené napětí mezi něčím, co vychází z minulosti, a zodpovědností, jež je závazkem v přítomnosti, přináší do života vždy náročnější

⁶⁹ LOCHMAN, J. M. *Desatero*. Praha: Kalich, 1994, str. 80

hledání odpovědí. Nové myšlenky by neměly být chápány jako podkopávání a narušování tradice a dané identity člověka. Měl by se v nich projevovat pokrok v rozvoji jak poznání, tak životní zkušenosti. Narušenost lidského údělu v prožívané životní tragédii může ukazovat, že každé rozhodnutí, jež člověk udělá a přijme, má své následky a je pro každého jedince rizikem.

3 NARUŠENOST LIDSKÉHO ÚDĚLU

Neexistuje bezkonfliktní život. Konflikty jsou hybnou pákou vývoje názorů a postojů a představují cestu nejen poznání, ale i sebereflexe. Některé konflikty mohou vyvolat dilema. Tak jako se rozvíjely všechny vědní obory, rozvíjela se i filosofie a etika.

Jestliže jsme dříve uvažovali o postojích antických postav k vznikajícím dilematům a následně o postoji renesančního Hamleta, v této kapitole se zabývám existencialismem, postmodernou a křesťanstvím. Z mnoha různých filosofických a etických směrů jsem si vybrala právě tyto směry, protože jsou spojeny s životem člověka a jeho lidským údělem. Jejich aplikace na vybrané téma diplomové práce může být určitým přínosem. Existencialismus vychází z pojetí lidské existence jako volby sebe sama a subjektivně chápané svobody. Každá existence je postavena před volbu, která v sobě vždy nese značná rizika. Ta se stávají její neoddelitelnou složkou. Postmoderna vychází z plurality názorů a jejich zrovnoprávnění. Výsledkem toho je značná různorodost a vznik často i protichůdných názorových proudů. To vede k tvorbě velkého množství dilemat, na která ovšem může být i protichůdný názor a tím dochází k jejich oslabení. Dílo Karla Vrány reflektuje evropskou kulturu na základě křesťanské víry, která se promítá do pojmání lidského údělu a problematiky vznikajících dilemat od literárních postav až po současnou společnost.

3.1 *Reflexe narušenosti lidského údělu v existencialismu*

Existencialismus je především filosofický směr, který zdůrazňuje existenci. Slovo „existence“ znamená přímý opak uzavřenosti: „je to vycházení z toho, co jsme (ex), a zaujetí jiného postavení (sistere), sebepřesahování, sebepřekračování.“⁷⁰ Existovat znamená být si vědom sám sebe, odpovědnosti za svůj život. Existencialismus je filosofií prožitku, nikoliv diskursu, je založen na

⁷⁰ FILIPEC, J. *Člověk a moderní doba. Malá moderní encyklopedie*. Praha: Orbis, 1966, str. 17

subjektivní životní skutečnosti. Existencialisté se shodují v tom, že jejich východiskem je subjektivita individua, vědomí postihující sebe samo.⁷¹ Jedinou přímo poznatelnou skutečnost vidí v procesu existování, jež každý vnímá v sobě, tedy jednotlivě. „Tato skutečnost je cizí jakékoliv definici rozumové, dedukci, systému: žijeme ji, nikoliv myslíme, je osobním a originálním, veskrze konkrétním sebezžitkem.“⁷²

Propagátoři tohoto filosofického směru neměli v důsledku důrazu na individualitu jednotné názory, a proto rozlišujeme v existencialismu několik základních proudů, které představují jeho jednotliví filosofové. Tyto proudy uznávaly některé společné myšlenky a cíle, ale ani o nich nelze tvrdit, že by byly vykládány jednoznačně. Člověka chápou jako jedince soustředěného na svoje vnitřní JÁ, které zažívá pocity úzkosti a nesmyslnosti existence z vědomí nevyhnutelnosti smrti. V takové „nicotě“ se potom člověk pokouší překonat své zoufalství, dobírá se sebepoznání a sebeuskutečnění. Životním cílem člověka je svobodné rozhodnutí být takový, jakého si sám sebe přeje mít. Lidská existence je vždy individuální, je ve světě mezi jinými lidmi, a proto je spojena s volbou odpovědnosti. Člověk je odpovědný za všechny své činy. „Tyto činy jsou buď prosté fakty životního fungování, nebo tzv. hodnoty či cíle, jež si člověk klade, aby dal své existenci význam. Jsou tvořeny z hmoty svobody, člověk o nich rozhoduje sám. Existencialismus se tedy jeví jako úsilí, jímž se subjektivní existence přivádí k co nejplnějšímu vědomí své povahy, či jako reflexivní odraz osobní svobody v sebe samu, aby si dala význam i cíl.“⁷³

3.1.1 Pojetí Sörena Kierkegaarda

Jeden z předchůdců existencialismu Kierkegaard se zabýval objektivní a subjektivní sebereflexí člověka. V objektivní reflexi člověk na sebe myslí jako například na otce, zaměstnaného člověka, pacienta apod. To je jako něco, co jsou i druzí lidé a v čem může být každý nahraditelný druhými. Naopak v subjektivní

⁷¹ ČERNÝ, V. *První a druhý sešit o existencialismu*. Praha: Mladá fronta, 1992, str. 25-26

⁷² Tamtéž, str. 26

⁷³ Tamtéž, str. 26

reflexi jde o člověka jako individuálně existující subjekt, o jeho subjektivní niternost existence a o to, že se v něm skrývají individuální možnosti, ve kterých je nenahraditelný.⁷⁴

Kierkegaard pojednával o problému praxe na třech rovinách: estetické, etické a náboženské. Estetické stanovisko přiřazoval k objektivní reflexi a k neautentickému zoufalství. Jde o praxi, jejímž zájmem je, jak užívat života. Člověk pak žije v nekonečnu pouhých možností, aniž by skutečně existoval. Tato zdánlivá svoboda ho nakonec přivede k zoufalství. Etické stanovisko odpovídá subjektivní reflexi a vede k autentickému zoufalství. Je zaujímáno volbou, v níž stojím před buď-anebo estetické nevážnosti a autentického bytí sebou a volím sám sebe jakožto já. Tím volím praxi autentického existování. Náboženské stanovisko naopak patří k etickému, protože náboženské dovršuje etické.⁷⁵ Nedostatečnost etického stanoviska je v tom, že volím-li sám sebe jako absolutno a činím se tak absolutně svobodným, uvědomuji si, že jsem zcela odkázán sám na sebe. Volím-li se zpět do světa, pak zde nalézám jen to, co je konečné. Nenalézám oporu a z toho vzniká bázeň. Hrozí nebezpečí, že svoboda se vzdá sama sebe a ztratí se v konečnosti. Z toho je východiskem víra. Existuje-li ze strany Boha, který ustavil vztah našeho já, pohyb do konečnosti, pak může já nalézt oporu a konat jakožto já svou povinnost v konečných věcech.⁷⁶

Pro Kierkegaarda je víra rozhodujícím momentem jeho existence. Ve víře nachází existence svůj pravý vztah k absolutnu. Je pro něho syntézou nekonečného a konečného, časného a věčného pro naplnění života. V lidské existenci musí člověk procházet určitým strachem a vnitřním chvěním, protože jedině tak se může vztahovat k věčné blaženosti a k absolutnímu cíli, který má v Bohu: „Bůh tak uspořádal tuto existenci, že je nemožné pravdivě se v tomto světě vztahovat k pravdě, aniž bychom netrpěli – a věčnost soudí každého podle toho, zda se sám vztahoval v utrpení k pravdě.“⁷⁷ Rozvinutí pravého lidství

⁷⁴ OLŠOVSKÝ, J. *Niternost a existence*. Praha: Akropolis, 2005, str. 129

⁷⁵ ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, str. 223-225

⁷⁶ Tamtéž, str. 224

⁷⁷ KIERKEGAARD, S. *Bázeň a chvění*. Praha: Svoboda – Libertas, 1993, str. 60

člověka je možné jen ve svobodě a ta je možná u Kierkegaarda pouze ve vztahu k Bohu, setkáním s věčností v čase. Snaží se porozumět lidské existenci a chápat její rozporuplnost a obtížnost. Považuje svobodu existence za nedílnou součást života. Sám svou svobodu viděl ve své komunikaci a především ve svém psaní.⁷⁸

Kierkegaard nabídl zajímavý filosofický pohled na narušenost lidského údělu, když srovnal tragického hrdinu s rytířem víry. Tragický hrdina podle něho je rychle hotový a bojuje pohotově, žije potom spokojeně ve své realitě dál. Rytíř víry oproti němu nemůže spát a neustále prochází zkouškami, stále se setkává s možnostmi, že se může do podobné situace vrátit. Žádný člověk na světě mu nemůže pomoci, jelikož jeho osudem je neustálé hledání. Tragický hrdina je přesvědčen o tom, že zcela plní etickou povinnost, když se vzdává svého vlastního přání. U něho se přání a povinnost navzájem kryjí. U rytíře víry se také přání a povinnost ztotožňují, ale chce se po něm, aby se obou vzdal. Pro tragického hrdinu je povinnost nadřazená, aniž je to povinnost absolutní. Rytíř víry je úplně odkázán sám na sebe, trápí ho, že mu nikdo nerozumí. Je svědkem a nikdy ne učitelem a v tom spočívá údajně nejhlubší lidskost, která je mnohem cennější, než povrchní účast na žalu či úspěchu jiných.⁷⁹ Z tohoto srovnání vyplývá, že tragický hrdina je představitelem objektivní reflexe člověka, který je nahraditelný. Proto přistupuje k řešení zvnějšku a příliš se jím nezabývá. Naopak rytíř víry představuje člověka jako subjekt, který je nenahraditelný. Proto o svém jednání hluboce přemýšlí a okolním děním je více zasahován. Můžeme proto říci, že postava Hamleta by mohla představovat rytíře víry, kdežto Antigona by mohla představovat tragickou hrdinku. Tragický hrdina obětuje svůj život pro něco, co má podle něho vyšší smysl, co je pro danou situaci či jeho život nejdůležitější a s čím by se nemohl smířit. Rytíř víry dobrovolně podléhá útrapám života také pro něco, co má pro něho vyšší smysl, ale neustále hledá a jeho hledání nemá konce. Je zmítán životem a vnitřně rozerván, ale pořád a neustále zkouší poznat a pochopit význam a smysl svého údělu.

⁷⁸ KIERKEGAARD, S. *Bázeň a chvění*. Praha: Svoboda – Libertas, 1993, str. 60-67

⁷⁹ Tamtéž, str. 67-69

3.1.2 Pojetí Jeana Paula Sartra

Sartre tvrdí, že lidská existence je důležitější než její smysl. Tedy to, že jsem, existuji, je nadřazeno tomu, co jsem ve smyslu své přirozenosti. Podle něj je existencialismus učení, které vychází z prosté existence lidského života a navíc prohlašuje, že každá pravda a každý čin zahrnují určité prostředí a určitou lidskou subjektivitu.⁸⁰ Ateistický existencialismus se zabývá tím, že pokud není Bůh, existuje pak jiná bytost, která existuje před všemi pokusy, snažícími se určit její podstatu. Touto bytostí je spíše člověk, lidská realita. Člověk je plně zodpovědný za to, kým je, má plnou zodpovědnost za vlastní existenci. Podle Sartra hodnoty neurčuje božská či jiná autorita, ale existují v lidském nitru. Smysl svého života dokáže člověk určit svojí svobodnou volbou a nezáleží na tom, pro co se rozhodne, protože nejdůležitější je, že volí sebe, svoji vlastní subjektivitu a tím se stává autentickou osobností. Slovo subjektivismus má podle Sartra dvojí smysl. Na jedné straně to znamená, že individuální subjekt volí sám sebe a na straně druhé člověk nemůže překonat lidskou subjektivitu. Právě tento druhý smysl vyjadřuje podstatu existencialismu.⁸¹ Tento směr odmítá obecně platnou mravnost, podle níž by se člověk mohl rozhodovat. Pojmy, jako je člověk, hodnota a svoboda, mají takřka stejný význam. Pro Sartra jsou to dokonce synonyma, jelikož hodnoty reprezentují obecné cíle člověka a jsou smyslem života, jež si jedinec sám volí. „Když říkáme, že se člověk sám volí, rozumíme tím, že každý z nás volí sebe sama, ale chceme tím také říci, že svou volbou sebe sama volí všechny lidi.“⁸² Každý z našich činů pak vytváří obraz člověka takového, jaký by podle našeho soudu měl být. Volbou jednání potvrzujeme hodnotu toho, co volíme. Nikdy si nemůžeme zvolit zlo, volíme vždy dobro a nic nemůže být dobré pro nás, co by nebylo dobré pro všechny. Člověk tedy volí sebe sama tak, že volí všechny lidi.⁸³ Tím se však zavazuje k funkci zákonodárce, jenž volí současně sebe sama a celé lidstvo a nemůže uniknout pocitu své naprosté zodpovědnosti. Rozhodnutí, která přijmeme, nemohou být prosta určité úzkosti.

⁸⁰ SARTRE, J. P. *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad, 2004, str. 10

⁸¹ Tamtéž, str. 13

⁸² Tamtéž, str. 17

⁸³ Tamtéž, str. 17-18

Ta nám ale nebrání jednat, naopak je to podmínkou našeho jednání. Tuto úzkost vysvětlují existencialisté podle Sartra přímou zodpovědností vůči lidem, kterých se týká.⁸⁴ Jedním z bodů existencialismu je Dostojevského myšlenka “jestliže Bůh není, pak vše je dovoleno.“ V důsledku toho je ale člověk opuštěn, protože nemá žádnou možnost zachycení a omluvy pro své jednání. Jestliže Bůh není, nemáme před sebou hodnoty nebo příkázání, která by naše jednání ospravedlnila.⁸⁵ Člověk tedy musí převzít pozici konajícího Boha. On musí sám sobě vytvořit normy a hodnoty a dát svému životu smysl. Toto je tak závažné téma, že se jím intenzivně existencialisté zabývali. Sartre patřil ke skupině těch, kteří se domnívali, že lidská svoboda je neslučitelná s existencí Boha. Podle něho lidské bytosti nemají reálnou svobodu, jestliže Bůh vymezil předem, co člověk musí být jako jedna podstata v mnoha podobách.⁸⁶ Tvrdí z pohledu ateistického existencialismu, že člověk je buď v každé situaci svobodný, nebo vůbec neexistuje. Vztah lidí k Bohu je charakterizován podřízeností. Podstatnou věcí pro člověka je tedy poslouchat Boha. Morální pravidla chování nepotřebují přijmout žádnou motivaci. Rozhodující je, že Bůh je ten, kdo jim ukazuje, co bude dál. Je zřejmé, že tento pohled morálky může bránit lidské schopnosti žít nezávislý a autonomní život.⁸⁷ Další představitel ateistického existencialismu Camus se vyjadřuje tak, že jediným smyslem a hodnotou člověka žijícího uvnitř absurdních podmínek života je revolta, to je bouření se proti nim.⁸⁸

⁸⁴ SARTRE, J. P. *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad, 2004, str. 21-22

⁸⁵ Tamtéž, str. 24

⁸⁶ MÖLLER, G. *Ethics and the life of faith*. Leuven: Uitgeverij Peeters, 1998, str. 101

⁸⁷ Tamtéž, str. 98-99

⁸⁸ CAMUS, A. *Člověk revoltující*. Praha: Garamond, 2007, str. 272

3.2 Hodnocení

I když každý člověk je originálem, osobností, je problematické, když je existencialismem chápán pouze jako introvertní typ zaměřený na své ego, které je zatíženo pocity úzkosti a nesmyslnosti existence z vědomí nevyhnutelnosti smrti. Smrt člověka je součástí životního cyklu jako jeho zrození. K nicotě, zoufalství a nesmyslnosti existence se člověk dostane tehdy, když ztratí vlastní představy o smyslu a naplnění života. Pak se zákonitě dostává do nejvážnějších dilemat. Nejednotnost názorů se odráží i v široké reflexi narušenosti lidského údělu. Ačkoliv tyto proudy uznávaly některé společné myšlenky a cíle, ani o nich nelze tvrdit, že byly vykládány jednoznačně. U Kierkegaarda je rozhodujícím momentem existence právě víra, neboť v ní nachází bytí svůj pravý vztah k absolutnu. Jestliže tvrdí, že Bůh uspořádal náš život, pak každý člověk je plně zodpovědný za to, kým je a má zodpovědnost nejen za své činy, ale i celou existenci. Sartre uvádí, že smysl života dokáže člověk určit svojí svobodnou volbou a nezáleží na tom, k čemu se rozhodne, ale důležité je, že se rozhoduje sám. Jestliže má člověk neustále vyjadřovat svobodně stav své existence a neustále svobodně volit, pak proti naprosté svobodě musí stát i jeho naprostá odpovědnost a je otázkou, co bude pod touto odpovědností chápáno jako měřítko. V oblasti sociální práce je tento názor patrný v jednání nepřizpůsobivých občanů, kteří se na základě svobodné volby rozhodnou žít na úkor druhých.

3.3 Reflexe narušenosti lidského údělu v postmodernismu

Postmodernismus se projevuje v názorech na společnost, umění i filosofii. Základní motiv lze shrnout takto: Velké univerzální koncepty moderny se odmítají a jejich nárok na výlučnou platnost se popírá. Na jejich místo postmoderna klade radikální pluralismus, pluralitu tvůrčích, experimentujících

projektů (výrazových forem života, společnosti, poznání a umění), které existují vedle sebe bez nároku na výlučnost.⁸⁹

Důležitou otázkou postmoderní filosofie je: K čemu vedla jednotící idea pokroku, která byla výsledkem racionální vědy? Podle postmoderní filosofie vedla pouze k roztržtosti a ke zvětšení propasti mezi chudými a bohatými, ke vzniku totality a následným konfliktům. Dvacáté století přineslo brutalitu, války a důsledkem rychlého pokroku byly nové krize.

Postmoderní filosofie zdůrazňuje kvalitativní obrat v životě člověka a kriticky se obrací k rozumu a odmítá jeho nadřazenost. Vyhlašuje kulturní pluralitu a usiluje o spravedlnost a rovnoprávnost různých názorů, přístupů a stanovisek. Postmoderní svět „baví“, je pro něho hrou a hlavním principem umění je jakési „ozvláštnění“, které nutí umění vyjít ze zavedených schémat. V postmoderním umění neplatí žádná pravidla a pěstuje se krása i ošklivost, stírají se hranice mezi tzv. vysokým a nízkým uměním, mezi uměním a komercí. Obrací se proti transcendentálnímu myšlení a jednání a v tomto smyslu začíná odmítat veškeré velké projekty, ideje a cíle lidského bytí a pomíjí i nejvyšší etické hodnoty, ke kterým patří láska k lidstvu, soucit, či mravní zdokonalování.⁹⁰

Po etické stránce se zdůrazňuje právo na různorodost a spravedlnost. Postmoderna zdůrazňuje pluralitu, je ovšem otázka: „...zda tato pluralita může mít ve filosofii poslední slovo. Snaha o humánní uspořádání sociálních institucí ve státě a ve společnosti, v právu a hospodářství, ale i náš vztah k přírodě a naše odpovědnost za budoucí generace předpokládají všeobecné přijetí určitých platných skutečností. Patří k nim například základní mravní principy, lidská práva, sociálně uznávané postupy legitimování, ale také určité sociálně uznávané vědění o člověku, přírodě a společnosti. Bez akceptace takových platných skutečností nemohou být sociální útvary, jak se zdá, lidsky žitelnými podobami konkrétní svobody.“⁹¹

⁸⁹ ANZENBACHER, A. *Úvod do filosofie*. Praha: Portál, 2004, str. 185

⁹⁰ BAUMAN, Z. *Úvahy o postmoderní době*. [online] [cit. 2009-02-17]. Dostupné z WWW: <<http://soukenik.blog.idnes.cz/c/60673/Zygmunt-Bauman-Uvahy-o-postmoderni-dobe.html>>

⁹¹ ANZENBACHER, A. *Úvod do filosofie*. Praha: Portál, 2004, str. 187

3.3.1 Hodnocení

Postmodernismus se vyznačuje různorodostí ve společenském a kulturním světě a důležitým prvkem je požadavek vzájemného porozumění a tolerance. Postmoderní doba přináší jakýsi rozvolněný způsob života a toleranci různých kultur a etnik vedle sebe, ale vzniklými konflikty se příliš nezabývá. Člověk je dnes vytržen ze společenství, ve kterém by se mohl identifikovat a zakotvit. Globální politika potřebuje člověka nesvázaného k místu, rodině a použitelného kdykoliv a kdekoliv.

Postmoderní myšlenkové proudy zpochybnily úlohu vědy a techniky pro dosažení lepšího světa, ale člověku neukázaly cestu zpátky k sobě, k znovunastolení vlastního lidství. Každý má právo realizovat svá rozhodnutí a vyžadovat k nim porozumění a toleranci. Pokud se zamyslíme nad výše uvedenými pohledy, můžeme dojít k názoru, že postmodernismus je směr, který svým způsobem respektováním tolerance vyzdvihuje svobodu volby v každé situaci. Tím, že hlásá rovnoprávnost různých názorů, odmítá nadřazenost rozumu, obrací se proti transcendentálnímu myšlení a pomíjí etické hodnoty, může se vlastně každý člověk ve svém životě rozhodovat zcela svobodně na základě svých potřeb. Bez ohledu na to, zda se jeho rozhodnutí nějak dotkne druhých lidí.

3.4 Lidský úděl podle Karla Vrány

Karel Vrána (1925 - 2004) současný filosof, teolog, kněz, univerzitní profesor s celou řadou dalších i mezinárodních funkcí, reflektuje přehled historického pojmání lidského údělu a problematiku vznikajících dilemat až po současnou mnohotvárnou společnost. Ve své knize *Experiment křesťanství* nejdříve představuje cestu ke své životní filosofii, hledá prameny evropské kultury a zamýšlí se nad její budoucností: „Milovat, hájit, budovat a znovu vytvářet Evropu předpokládá, že známe a poznáváme její duši, její srdce, její klenoty a tajemství. Jedině tak můžeme vzdorovat náporu vnějších a vnitřních pochyb o její budoucnosti a také vyslovit zásadní ne k jejímu rozprodávání na

jarmarcích dnešních politických i kulturních událostí. Můžeme a někdy i musíme kritizovat její počínání, ale nemůžeme ji nemilovat. Snad naše láska je někdy nešťastná, rozháraná, neklidná a plná rozporů, ale je to přece láska k Evropě a jejímu životnímu stylu. Tento životní a kulturní styl se rodil nejen v Řecku u Sokrata, Platona, Aristotela, Sofokla, není to jen osud Oidipa, Prométhea a Sysifa, je to též evangelium, Augustin, Tomáš, František, Dominik, Dante a ovšem také Faust, don Juan, don Quijote, Hamlet. Krajina evropské duše je obývána všemi těmito postavami, protože je obývána Bohem, kterému záleží na světě a na člověku.⁹² Postavou Hamleta se zabývá velmi podrobně, a hodnotí ji ze tří hledisek.⁹³ Z prvního hlediska se Hamlet pohybuje ve světě vybudovaném na křesťanství, i když to jeho postava navenek nedemonstruje. Z druhého hlediska zobrazuje Hamletova postava osud, který připomíná ohroženost naší vlastní existence. Třetí hledisko ukazuje postavu Hamleta s duchovní odvahou jít k samému jádru věci, překračovat tradice a vyrovnat se s nejistotou životního smyslu.

Když se Vrána podrobně zamýšlí nad dilematy člověka a světa, světa přírody, ale i světa kultury, civilizace, dějin, není to podle něho poměr rajske harmonie. Jde o zápas, napětí, střetávání a srážky. Člověk uskutečňuje svůj úděl v určitém historickém čase, vždy ve světě a se světem a není jenom nezúčastněnou kulisou. Paradoxem je, že člověk zachraňuje sebe i svět tím, že svět přesahuje, vítězí nad jeho danostmi a nad jeho tíživou nezbytností. Jeho vítězství nad světem je nejen v jeho vnější skutečnosti a vládě, ale přemáhá jeho panství ve své vlastní duši, od světa se osvobozuje, ale současně tíhne a směřuje i k němu. Překračování světa a vykračování z jeho imanence má podle něho mnoho tváří a děje se různými způsoby. Jedním z nich je úkon víry, který je vlastně úkonem náboženským: „Toto je naše vítězství, které přemáhá svět: víra naše.“⁹⁴ Je stále otevřenou otázkou a životním programem pro každodenní život. Překračuje hranice beznaděje, protože můžeme doufat a věřit.

⁹² VRÁNA, K. *Experiment křesťanství*. Praha: Zvon, 1995, str. 97

⁹³ Tamtéž, str. 106-115

⁹⁴ Tamtéž, 1995, str. 9

Svět se neprojevuje pouze určitým způsobem solidarity vůči člověku a nenabízí mu jenom věrné a pokorné služby. Má svou skutečnou moc a dovede zaútočit zvenku mnohými způsoby, protože příroda může být i krutá a také vášnivě ničící. Svět civilizace a organizované společnosti může člověku nalomit jeho zdraví i celistvost. „Obklopuje a prostupuje nás ze všech stran a proniká našimi smysly do samého středu naší duchovní osobnosti. Usiluje o to, aby nás naplnil svou přítomností, svou krásou, silou, hlasem a vůní, protože přemáhat, ohýbat svět a vládnout mu, bylo vždy údělem člověka. Bylo třeba polidšťovat lidskou existenci a snímat z člověka břemena, osvobozovat jeho ducha, srdce od opojné a neúprosné moci světa. Člověk měl vždy potřebu si svět nejen podmanit, ale získat od něho i odstup, zároveň vystoupit z jeho zákonitostí a najít plný smysl své lidské existence v něm. Upínal se proto k určité transcendentní skutečnosti, která se v průběhu dějin měnila.“⁹⁵

Na počátku dějin se v životě člověka, a tím i ve světě, hodně projevovala mytologie s různými mýtickými příběhy. Ve středověku, již s rozvojem náboženství, věřící člověk dospíval k tomu, aby se politický a kulturní zmatek vzniklý v důsledku barbarských invazí, proměnil v lidský řád. Moderní doba přinesla hodnotu svobody člověka a značně vyzdvihla jeho individualitu. Tím dochází k určitému odklonu od víry a náboženství a svět tím získává novou tvář. Současná krize svědčí o dovršení moderní doby a o zrodu věku nového. Tkví v podstatě v tom, že moc světa se prudce a neobvykle rozmnožila, jakoby narostla do ohromných rozměrů. Ohrožuje svou silou člověka v jeho duchovním, lidském a svobodném středu. Člověk je více ponižován a pokořován. Svět se stále více jeví jako zcela autonomní, odlidštěná a odvěčněná soustava. Otázka, kterou si proto autor klade zní, zda je možné skutečnou náboženskou vírou opět přemoci dnešní svět, ohnout jeho moc, překročit vítězně jeho hranice a osvobodit člověka. Jak zachovat jeho lidskou tvář, svobodu a pravou podobu? Je to možné pouze zrakem a srdcem, protože celistvost člověka je opravdově zakotvena v jeho Bytí, a to znamená v Bohu.⁹⁶

⁹⁵ VRÁNA, K. *Experiment křesťanství*. Praha: Zvon, 1995, str. 10

⁹⁶ Tamtéž, str. 14

3.4.1 Člověk a příroda

Vrána porovnává chování přírody, rostlin a zvířat s chováním člověka. Zjistil přitom nejenom zajímavé stavební podobnosti, ale také zásadní rozdíly. Mezi největší z nich řadí přesažnost člověka a axiologicky vyšší rozměr lidské bytosti. Osou typicky lidských vlastností je pro něho *logos* (slovo). Toto slovo se stalo podstatou západní filozofie.⁹⁷

Zvíře řeší své problémy na základě pudové danosti. Člověk naopak řeší otázky svého života složitěji, na základě rozumu a zkušenosti, méně se opírá o intuici. Ve svém rozhodování se nemůže opřít o žádnou jistotu. K zajištění svého života potřebuje vždy pomoc od ostatních. Svou vírou v transcendentno přesahuje pudovost zvířete a jeho lidskost je pevně spojena s důstojností. „Zvíře má proti člověku nesporně tu výhodu, že je organicky zasazeno do zpevněné, neměnné a ustanovené pudovosti. Má k dispozici neomylnou nereflexivní logiku. Uskutečňuje svůj život nedramaticky a neproblematicky. Ovšem tyto své biologické výhody platí draze. Cena jeho jistoty se jmenuje svoboda.“⁹⁸ Člověk je tvor nespecializovaný obydlím, které není předem dané a jednou provždy ustanoveným prostředím. Jeho domovem je vždy vesmír a vše, co je. Má sice svůj daný domov, krajinu svého dětství, živé společenství, řeč, kulturu, rod, ale jeho domov nese všechny znaky lidství jako je ohroženost, nejistota a otevřenost. Není uzavřen do pevné soustavy pudových potřeb své bytosti, ani do soustavy biologických výzev okolního empirického světa, omezeného prostoru a do přítomnosti času. Důstojnost člověka tkví v jeho dynamické otevřenosti ke světu jako k totalitě jsoucna, k celku bytí a k veškerým hodnotám.⁹⁹ „Neohraničená otevřenost k bytí a aktivní schopnost navazovat životní vztahy se vším, co je, vypojet se ze řádu nehybné pudovosti, překračovat její meze – toto vše vyjevuje lidskou podstatu, její ontologické osobnostní centrum, kterému říkáme *logos* nebo *ratio*.“¹⁰⁰ V průběhu svého života se člověk v podstatě snaží uspokojovat nejenom své biologické potřeby, které jsou důležité pro jeho přežití, ale i potřeby týkající

⁹⁷ VRÁNA, K. *Experiment křesťanství*. Praha: Zvon, 1995, str. 18

⁹⁸ Tamtéž, str. 19

⁹⁹ Tamtéž, str. 19

¹⁰⁰ Tamtéž, str. 19

se jeho života ve společnosti. Vrána zajímavě rozebírá postavu Hamleta, na které zároveň ukazuje spory a rozpory evropského člověka.

3.4.2 Tři úhly pohledů Vrány na dilemata postavy Hamleta

Shakespeare v tragické postavě dánského prince Hamleta ztělesnil dilemata tehdejší evropské společnosti. Vrána uvádí, že stále živá přitažlivost a přesvědčivost Hamleta není jen v přesvědčivém zarámování objektivní historické události. Vychází spíše z vnitřní pravdivosti a umělecky vytvořeného podobenství lidského osudu. V Hamletovi každý hledá svou vlastní tvář a podobenství svého osudu.

Podle **prvního pohledu** Vrány se Hamlet pohybuje ve světě vybudovaném na křesťanství. Uvědomuje si slávu, pád i svůj tragický osud. S ničím podobným se nesetkáme v dřívější, antické kultuře. Jeho tragédie je jiná než tragédie řeckého hrdiny. „Zdá se, že Hamletovo vědomí o existenci jako krutém žertu, jako hračce slepých sil a náhod, nemá možnost žádné vyšší orientace podle božského zákona. Vynořuje se něco jako absolutní nesmyslnost, jako naprosté zrušení hodnot a směrů. V něm se zhroutil nejen jeho osobní sen o štěstí, v něm padá celý vesmír všech hodnot a vítězí prázdnota, nesmyslná a jakéhokoliv metafyzického smyslu zbavená náhoda.“¹⁰¹ Podle Vrány se Shakespearovi podařilo vyslovit hlubokou rozporovost Evropy. Hamlet ví mnoho věcí a dovede se dívat do zákulisí dějin, dovede odhalit masky nejen svých dvořanů, přátel i nepřátel, ale i svou vlastní masku, kterou mu vnutila doba, jeho společnost a jeho dějinná role. Ví mnoho o člověku a snad toho ví příliš: „Jaké mistrovské dílo je člověk! Jak vznešený rozumem! Jak neomezený schopnostmi! Sestrojením a úkony, jaký zázrak! Vystupováním je podoben andělu! Chápáním je podoben Bohu! Rozkoš stvoření, pravzor všeho živoucího. A přece, čím je pro mne tato nejvyšší umocněnína prachu?“¹⁰² Hamlet si uvědomuje sílu, velikost a svobodu člověka. Pocit

¹⁰¹ VRÁNA, K. *Experiment křesťanství*. Praha: Zvon, 1995, str. 108

¹⁰² Tamtéž, str. 108

osvobození od tradic, což je typické renesanční době. Člověk se cítí jako neomezený vládce nad světem, Bůh mu začne překážet, protože se nehodí do jeho nového světa. „Bez Boha se však lidská velikost hroutí. Bez Boha se lidská svoboda stává absurdní a život se znovu propadne v hádanku a nesmysl. Bez Boha vítězí nakonec prach a popel. Když pronikneme až na rub jeho pochyb o smyslu bytí a života, zjistíme, že Hamlet – symbol evropského člověka, který zapomněl na Boha – nosí v sobě, na rubu svých myšlenek a svých beznadějí, nostalgii po Bohu, vzpomínku na Krista.“¹⁰³

V druhém pohledu Vrány Hamletova osobnost zobrazuje osud, který připomíná ohroženost naší vlastní existence. Vracíme se k němu jako ke svému zpovědnímu zrcadlu, kde můžeme sami před sebou nahlédnout do svých pochybností. Hamlet se zdráhá jednat podle pokynů, zvyklostí a společenských zákonů. Ne však z nedostatku síly, ale naopak je nerozhodný z přebytku síly a z nadbytku vědění prožívá dilema mezi svým svědomím a tradiční normou vyžadovaným činem pomsty. Je tragický sám v sobě a ze sebe, protože poznal lež světa a jeho řádů. Všechno to naparování, vášnivé pachtění po moci a slávě, po jakési spravedlnosti, zadostiučinění, nápravě a řádu, zákonu a mravnosti, toto vše se zjevuje jeho mysli jako změť a chaos. Být ve světě znamená pro Hamleta nezhojitelné utrpení a nepřekonatelnou bezvýchodnost. „Historie se opakuje jako idiot. A co je vlastně člověk - ptá se Hamlet - když výpalné a smysl jeho dnů je jíst a spát. Dobytče a pouhé zvíře.“¹⁰⁴ Hamletova postava jde až na nejzazší mez lidských možností, které vyjadřuje nad vykopanou lebkou svého dvorního šaška a říká, že život je proces hnití a budoucností člověka jsou červi. Když se dívá na svoji vlastní budoucnost, vidí jen rozklad, prach, škleb nicoty a marnosti. „Hamlet shrnuje drsnou, krutou dialektiku existence, ono tragické prolínání smyslu a nesmyslu, života a smrti, bytí a nebytí. Jeho vědomí, duch i srdce jsou spjaty se smyslem, s bytím a absolutnem. Hamlet nemůže žít bez hodnot, bez pravdy, bez absolutního základu, bez Boha.“¹⁰⁵ „Je v metafyzické pasti dvou propastí: je drcen

¹⁰³ VRÁNA, K. *Experiment křesťanství*. Praha: Zvon, 1995, str. 108-109

¹⁰⁴ Tamtéž, str. 111

¹⁰⁵ Tamtéž, str. 112

a trhán, řekli bychom křížován, propastnou potřebou pravdy, skutečnosti, smyslu a Boha, kterou nosí v sobě a také propastí nicoty světa: nesmyslem dějin a života vůbec. A tyto dvě propasti jsou v podstatě odrazem a obrazem nepřítomnosti Boha.¹⁰⁶ Střetává se tak s nemožností sjednocení své osoby a svého osudu, nemůže propojit vnitřní svět svobody s objektivním požadavkem dějin. Hamletova tragédie je podobenstvím evropského nihilismu a ateismu.¹⁰⁷

Ve **třetím pohledu** Vrána ukazuje jak Hamletova velikost tkví v jeho duchovní odvaze jít až k samému jádru věci a překračovat hranice tradice, při vyrovnání se s nejistotou životního smyslu. Hamlet vyjadřuje potřebu jistoty a přemýšlí o hodnotě svých činů, co udělal, dělá a má vykonat. Hodnota každého činu je sporná, je-li sporný sám smysl života. Hamlet není tragédií jednoho člověka, spíše představuje a dokresluje krizi hodnot moderní doby. Ukazuje tvář člověka odtrženého od Boha, který je zcela osamocen ve vesmíru přírody a dějin. Musí si najít sám svou cestu. „Hamlet se ptá: být, či nebýt? Snaží se rozumem zvládnout nejen vášeň a nejen náhody, ale samu nesmyslnost života, bezvýchodnost a propastnost existence. Je opravdu v pasti nejzazší alternativy, která nevede nikam; bytí nelze přijmout; jeho prostor je neobyvatelný, dusný, zahnívajících. A nebýt: ani tato cesta nic neřeší, protože nemůžeš nebýt, když jsi.“¹⁰⁸ Hamlet odhaluje a prožívá absurditu života a úzkost svého bytostného osamocení. Předznamenal duchovní bloudění, skepsi a pochybnosti moderního člověka. V jeho příběhu můžeme rozlišovat mezi dobrem a zlem, svobodou a nutností, náhodou a zákonem. Vrána se zamýšlí nad tím, co si má počít moderní člověk. Jak se rozhodnout, jak překonat nejistotu o životním smyslu, o bytí a nebytí?¹⁰⁹ Možné řešení je v nalezení něčeho, co by mohlo odpovědět na tyto otázky. Jde o věčné hledání člověka, zda je možné najít jistotu, životní smysl a řád v běžném životě na zemi.

¹⁰⁶ VRÁNA, K. *Experiment křesťanství*. Praha: Zvon, 1995, str. 112

¹⁰⁷ Tamtéž, str. 112

¹⁰⁸ Tamtéž, str. 114

¹⁰⁹ Tamtéž, str. 113

Pokud se nad těmito pohledy zamyslíme z hlediska dilematičnosti a tragičnosti lidského údělu, pak první pohled je charakterizován názorem, že život je krutý žert a je naprosto nesmyslný. Je to však v rozporu s Hamletovo vnitřním přesvědčením, protože si uvědomuje, že bez Boha se hroučí nejenom lidská osobnost, ale i smysl života. Druhým pohledem je tragičnost lidského údělu charakterizovaná nemožností souladu svobody osobnosti a požadavky, které jsou kladeny prostředím. Třetí pohled odpovídá na otázku, zda je možné najít smysluplný život bez Boha, kdy člověk je zcela osamocen a nemá jistotu o správnosti svých rozhodnutí.

3.5 Hodnocení

Vrána velice působivě ukazuje na širší možnosti řešení vzniklých dilemat ve hře Hamlet. Jako filosof, teolog a věřící kněz vychází a reflektuje v celém svém díle *Experiment křesťanství* křesťanské pojetí života. Na vybraných evropských literárních postavách, které představují narušenost lidské existence ukazuje nezbytnost pevného bodu v životě člověka. Vedle nich vidí Vrána současnou Evropu, která nepředstavuje jenom zeměpisný útvar, ale i zem se svými dějinami, ke které nezbytně patří křesťanství. To nabízí osobního Boha, jakého nám představil Ježíš Kristus. Křesťanské náboženství, které je pro střední Evropu charakteristické, poskytuje orientaci při životním rozhodování.

Souhlasím s Vránovým pojetím, že lidský úděl v myšlení Evropy a v její kultuře ovlivňují dvě jistoty. První představuje přesvědčení, že člověk je pánem tvorstva, tedy nenahraditelnou bytostí. V tom je hodnota jeho existence, důstojnost a jedinečnost. Snadno můžeme nahradit věci, ale člověka nikdy nenahradíme. Druhou jistotou je přesvědčení, že svět, do kterého jsme se narodili a ve kterém musíme prožívat své osudy, se nedá obejít nebo opomenout a přeskochit. Patří nerozlučně k nám, stejně jako my jsme jeho neoddelitelnou součástí. V této vzájemné vazbě nemůžeme volit nějakou jinou cestu, nebo způsob života ani cíl. Každý sám neseme za svůj život odpovědnost, které se

nemůžeme zbavit. Tím jsme odpovědni i za svá rozhodnutí, která mohou ovlivnit náš lidský úděl.

Karel Vrána své názory shrnul v knize *Experiment křesťanství*. Představuje křesťanství jako možný pokus řešení dilemat. Celé dílo však vyúsťuje do přesvědčení, že jde o tak vážný způsob řešení dilemat a jejich dopadu na lidský úděl, že v evropské kultuře nenajdeme lepší. Dilemata vznikají na základě komunikace lidí. Pokud je člověk sám, vidí určité věci ze svého úhlu a není schopen akceptovat názor druhého. To se projevuje už při uzavírání manželství, kdy komunikují mezi sebou pouze dva lidští jedinci. Co je přijatelné a dobré pro jednoho v době jeho svobodného života, nemusí být přijatelné a dobré pro manželský pár. Vzniklý konflikt se negativně projeví v dopadu do lidského údělu, který může vést až k rozpadu manželství. I když je nezbytné respektovat svobodu jednání jedince, je nutné současně dodržet určitý kompromis a vzájemné hledání společného jmenovatele nebo jistoty, které by nedopustilo mezilidský krach. To neplatí jenom v manželství, ale i ve vztahu etnických skupin, států a národů.

4 MOŽNOST ŘEŠENÍ ETICKÉHO DILEMATU

Při své práci v sociální oblasti jsem se přesvědčila, že problémy a konfliktní situace se nedají ze života lidí vyloučit. Právě ti, kteří je odmítají a příliš se jich obávají, mají s nimi největší zkušenosti. Život jim je v podstatě přináší tak často, dokud se jimi nezačnou opravdově zabývat. Mnoho lidí je přesvědčeno o tom, že žádné chyby v životě nedělá a že mu je způsobuje rodina nebo okolí. Důležitou součástí práce v sociální oblasti je přivést klienta k tomu, aby svoje problémy vzal za své a začal je řešit u sebe. Mezilidské vztahy se v postmoderním světě určitým způsobem změnily, zejména jsou prostoupeny konzumním duchem společnosti. Dnešní člověk navazuje mnoho nových vztahů na různých úrovních, dokonce i virtuálních, různě trvajících a s nestejným očekáváním či důsledkem pro jeho budoucnost. Některé vztahy se navazují rychle, ale nemají trvalou hodnotu. Příčinou je zrychlení života, ve kterém zbývá na upevnění vztahů stále méně a méně času. Lidé se tak stávají povrchními a nesourodými v různých oblastech prožívání lidského života.

V rodinných vztazích je dnes více dáována přednost emocionálnímu prožívání, přitažlivosti, jež je přelétavá a nestálá. Dnes řada partnerů v rodině nepočítá s konflikty a není ochotna ke kompromisům. Očekává neustálé prožívání romantické lásky a v konfrontaci s nedostatkem stability, stálosti a věrnosti prožívá často velká zklamání a labilitu, které vedou k narušení partnerského svazku. Vyšší stabilita rodin v minulosti přinesla mnoho pozitivních hodnot pro život. Běžně lidé přijímali plnou angažovanost pro děti a rodinu, ochotně překonávali konflikty, přinášeli oběti a více se snažili dodržovat partnerskou věrnost.¹¹⁰ „Z pohledu křesťanské etiky jde v rodinném vztahu o přirozený a nelibovolný mravní vztah, který vyplývá z chápání podstaty a určení člověka.“¹¹¹ Předpokladem tohoto vztahu je láska, jež není pouhou emocionální přitažlivostí. V dnešním životě rodiny, kdy rodiče tráví většinu času v zaměstnání, již nezbyvá

¹¹⁰ ŠRAJER, J., MUSIL, L. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. Olomoučany: ALBERT, 2008, str. 50

¹¹¹ ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, str.

mnoho času na udržování rodinných vztahů a pospolitosti. Rodinné vztahy nejsou stabilní, partneři žijí každý sám za sebe a ani vazby mezi sourozenci nebývají již také pevné.

Důležitým momentem při řešení etických problémů je vzájemná interakce minimálně dvou lidí s rozdílnými názory. Pochopitelně je rozhodující, jakými společenskými zákony a etickými normami jsou tito lidé vybaveni. Celým naším životem procházejí vztahy k druhým lidem a situacím, které nás vyzývají k zaujetí etického stanoviska nebo nás činí objektem volby a rozhodování druhých. V kontaktu s druhými lidmi neexistují neutrální postoje a stanoviska. Nejdůležitějším zdrojem pro naše porozumění morální situaci nebo etickému dilematu nejsme my sami, ale druzí lidé. Nasloucháním jejich hodnocením, nápadům, kritice a komentářům děláme maximum pro to, abychom si vlastní názor ujasnili, zůstali při něm nebo ho pozměnili.¹¹² „Měli bychom si tedy být vědomi, že jakýkoli návrh na řešení problému obsahuje i hodnocení, interpretaci situace. Jakkoli je to situace nová, je poznamenána zkušenostmi, které si neseme z dřívějších. To je pozitivní i problematické zároveň. Pozitivní, protože je to šance zvládnout problém rychleji. Problematické, protože můžeme být zajatci dřívějších dojmů, což může brzdit naše rozhodování, třídění zkušeností potřebných a nepotřebných.“¹¹³

Křesťanské pojetí člověka se shoduje s existencialismem v důrazu motivu svobody, ale současně musí umět kritizovat nedůstojné společenské poměry a jejich konflikty, neboť „odpovídá přesvědčení, že člověk je stvořen k Božímu obrazu. To tedy znamená, že stojí ve zvláštním poměru vůči Bohu, ba více, že člověk zaujímá zvláštní postavení mezi všemi živými bytostmi, že má zvláštní důstojnost, jež ho činí nedotknutelným a cílem sám v sobě. Toto zdůraznění výsadního postavení člověka sdílí křesťanství s humanismem.“¹¹⁴ Člověk je charakterizován jako bytost hříšná. Hřích však není, jak si mnozí myslí, pouze morální kategorií, ale označuje především to, že se člověk odtrhl od soužití

¹¹² HENRIKSEN, J.O. *Blízké a vzdálené*. Brno: Albert, 2000, str. 206

¹¹³ Tamtéž, str. 207

¹¹⁴ Tamtéž, str. 20

s Bohem a neuznává své určení být Božím obrazem. Místo toho chce být sám Bohem. Morálním důsledkem toho je, že člověk je ovládán takovou sebestředností, že ostatní lidé jsou pouhými prostředky k splnění jeho vlastních přání. Je tedy uvězněn v sebestřednosti, místo aby byl svoboděn pro konání dobra, které náleží k životu ve společenství s Bohem.¹¹⁵ Když uvažujeme o nedotknutelné důstojnosti člověka, jde o důstojnost a respekt, na nějž má člověk právo, a který je důvodem, že by nikdy neměl být nucen k čemukoli, co odporuje jeho svědomí nebo přesvědčení. „Důstojnost člověka je bezpodmínečná, platí za všech okolností. Je konstantní, takže není možno ji stupňovat (např. důstojnost dospělého není vyšší než důstojnost dítěte), není závislá na pohlaví, třídě, sociálním statutu apod. To je zapotřebí zdůraznit, aby bylo zřejmé, že pilní žáci nemají větší důstojnost nebo nárok na pozornost než slabí žáci, že zdraví lidé nemají právo na sociální jistoty ve větší míře než nemocní nebo lidé práce neschopní.“¹¹⁶

4.1 Křesťanství a evropská kultura z hlediska narušení lidského údělu

Podle Vrány se dějiny člověka podobají zrání a dospívání – v dobrém i ve zlém. Narůstají možnosti života, ale také možnosti smrti. Vrána uvádí, že stojíme všichni jakoby u světového tkalcovského stavu. Spolutkáme jeden vedle druhého, jeden s druhým a někdo i proti druhému na nesmírném plátně lidských vztahů. Každý člověk má ve svém životě dvě základní potřeby: potřebu jistoty, zajištění, ochrany a potřebu volnosti, svobodného, otevřeného pohybu. Tyto potřeby každého z nás po celý život ovládají a ovlivňují naše vztahy k druhým lidem po celé dějiny. Člověk touží po jistotě, zajištění, úkrytu a střeše nad hlavou, protože je ve své podstatě „nahým“ tvorem, zranitelným a konečným.

¹¹⁵ HENRIKSEN, J.O. *Blízké a vzdálené*. Brno: Albert, 2000, str. 21

¹¹⁶ Tamtéž, str. 22

Svobodu a volnost člověk hledá, protože je také svou vnitřní podstatou „Božím pokolením (Sk 17, 28), protože rodem patří do zcela jiného světa“.¹¹⁷ Lidská skutečnost se podle Vrány nedá beze zbytku vtěsnat ani vřadit do spočitatelné a přehledné soustavy funkcí, které tvoří život domova vybudovaného na zemi. Nemůžeme ho zcela zasadit do politického řádu a tím méně jen do sítě přírodních zákonů a do logiky věcí. „Podstatným a nejvlastnějším údělem lidské svobody je překračování hranic času a mezí prostoru, překračování toho, co je zde a dnes, nejen k tomu, co doposud není a co bude, může být a má být, nýbrž předně a hlavně k tomu, co je věčné a nekonečné, kde už nejsou hranice, meze ani břehy, tedy k tomu, co se nedá změřit, propočítat a přehlédnout. Přesněji bychom měli říci, že nejvlastnějším a také nejslavnějším úkolem lidské svobody je překračovat, transcendovat svět věcí i svět dějin a vykračovat, ubírat se, putovat k tomu, který je nekonečný, věčný, nesmírný, k Bohu.“¹¹⁸

Svoboda je důležitá při našem mravním jednání. „Plnění mravních požadavků je možné jedině na základě svobodného rozhodování. Jenom ve svobodě je člověk mravní bytost; jenom tehdy, je-li svobodný, může dát odpověď na bezpodmínečnou výzvu k dobru a k tomu, aby byl dobrý.“¹¹⁹ Svobodu a požadavek odpovědného rozhodování zakoušíme ve vztahu k druhým lidem. Zkušenost svobody představuje nárok, který vedl k všeobecně uznávanému principu: „Co nechceš, aby jiní činili tobě, nedělej ani ty jim.“¹²⁰ Vlastní seberealizaci nesmíme utvářet na úkor ostatních. Svobodu zakoušíme i v situacích jakou je neštěstí, nemoc, utrpení, umírání a smrt, kdy si uvědomujeme svoji omezenost a konečnost. Mnohé z toho nemůžeme pochopit. I v těchto případech však můžeme na základě svobodného rozhodnutí dané přijmout a snášet.¹²¹

¹¹⁷ VRÁNA, K. *Experiment křesťanství*. Praha: Zvon, 1995, str. 47

¹¹⁸ Tamtéž, str. 47-48

¹¹⁹ *Život z víry. Překlad 2. dílu katolického katechismu pro dospělé*. České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity, 2005, str. 16

¹²⁰ Tamtéž, str. 17

¹²¹ Tamtéž, str. 17

Při jednání lidí dochází často k selhání, hříchu a vině. Ty jsou důsledkem nesprávného rozhodnutí při řešení konfliktů. Můžeme selhat a provinít se. „Závažnost našich rozhodnutí je dána tím, že jsou spojena s dobrými nebo špatnými následky, a to jak pro nás, tak pro ostatní. Jednotlivé lidské životy ani dějiny lidstva nepředstavují jen zdařilou existenci, nýbrž i problém viny, který žádá obrácení a odpuštění.“¹²² Weber ve své knize *Všeobecná morální teologie* rozvíjí témata viny a hříchu, u nichž v současné době nastává velká změna v jejich chápání. Představa určité viny se začíná zřetelně vytrácet z lidského života. „Vyrůstá nové pokolení, bez lícidel a hříchů, se svobodnými myšlenkami, se svobodnou slastí.“¹²³ Přesto však toto pokolení neodmítá morálku, ale má být bez hříchu. To je podle Webera největším přelomem v pojetí morálky, protože dosud vina a hřích byly s morálkou těsně spojené. Tím se zeslabuje i mravní nárok, jež je zredukován na vnímání, že člověk má prakticky dělat, co se od něho požaduje. Když to nedělá, nic hrozného se nestalo. Pokud člověk neprožívá své místo v životě před někým, kdo ho přesahuje a komu se musí zodpovídat ze svého chování a jednání, musí odcházet i cit pro vinu.¹²⁴ „Křesťanská víra nám dává pochopit zkušenost mravní zodpovědnosti jako zásadní zodpovědnost před Bohem, ve kterém objevujeme náš základ i cíl.“¹²⁵

Konflikt mezi jistotou a svobodou prožíváme v rovině společenské, ale také individuální. Dějiny člověka ukazují na obě tyto náklonnosti a obě potřeby. „Kultura pak ve své podstatě není ničím jiným než zajišťováním ohrožené existence na jedné straně a osvobození člověka od tíhy země, od úzkých hranic prostoru a od neúprosné vlády času, na straně druhé.“¹²⁶

Každá kultura čerpá z jiného základu, můžeme říci, že pro evropskou kulturu bylo a je sjednocujícím prvkem křesťanství. Evropský člověk podle Vrány rozvrhuje svou existenci v perspektivách, které narýsovalo a vytyčilo křesťanství.

¹²² *Život z víry. Překlad 2. dílu katolického katechismu pro dospělé.* České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity, 2005, str. 17-18

¹²³ WEBER, H. *Všeobecná morální teologie.* Praha: Zvon, 1998, str. 263

¹²⁴ Tamtéž, str. 263

¹²⁵ *Život z víry. Překlad 2. dílu katolického katechismu pro dospělé.* České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity, 2005, str. 19

¹²⁶ VRÁNA, K. *Experiment křesťanství.* Praha: Zvon, 1995, str. 49

V jeho vědomí i podvědomí působí křesťanský model skutečnosti. První rozměr křesťanského člověka tkví v radikálně nové svobodě. Svoboda starověkého pohanského člověka vycházela z jeho sociálního postavení v závislosti na jeho majetkových poměrech, občanském právu a jeho schopnostech. Svoboda pak byla výsadou zámožných, kteří si mohli dovolit nepracovat a věnovat se ve volné chvíli svobodné činnosti. Svobodu dávala i příslušnost k nezávislému městskému státu nebo k Římské říši.

Pojetí svobody v křesťanském myšlení je naprosto jiné. „Křesťané zakládají svou novou svobodu hlouběji. Křesťanský člověk je svobodný, protože celým svým bytím kotví v Kristu.“¹²⁷ Podle Vrány to dokládá svoboda individua, která je daná jeho rovností před Bohem, postojem k přírodě, kterou křesťanství odmytizovalo a vyhocením protikladných pólů mravního života. Jeden pól – lidské dobro - se stává větším a zralejším dobrem, ale i druhý pól – zlo, se zároveň stává větším a ničivějším.¹²⁸ Svět není pro křesťana nikdy hotový, ale je plný možností, které lze naplnit. Takový je vztah křesťanství ke skutečnosti. Kristus sám to shrnul do jedné z klíčových evangelijních zásad: „Nedomnívejte se, že jsem přišel zrušit Zákon nebo Proroky, nepřišel jsem je zrušit, nýbrž naplnit.“ (Mt 5,17) Naplnění zákona a proroků spatřuje Ježíš v tom, že nad ně nadřazuje zákon lásky, neboť konat zlé věci druhému, být nespravedlivý, ubližovat, nedovede ten, kdo opravdově miluje.

Podle Vrány je v perspektivě křesťanské víry jednota obojího, spojení dvou pólů lidské existence, dílem Krista. Kristus lidem ukázal cestu k pravému domovu, k jistotě a svobodě. „Kristus vnesl tuto jednotu do našich dnešků: můžeme ji prožívat už teď, třeba nedokonale a neúplně, ale skutečně, když věříme tomu, který přichází a vstupuje do prostoru našich dějin. V Kristu se udála v dějinách člověka tato poslední jednota jistoty a svobody.“¹²⁹ Dějiny nemohou být místem, v němž se uskutečňuje konečná jednota zajištění a svobody, protože jsou stále v pohybu a mění se. Mohou však být cestou a úsilím směřujícím k této

¹²⁷ VRÁNA, K. *Experiment křesťanství*. Praha: Zvon, 1995, str. 73

¹²⁸ Tamtéž, str. 76

¹²⁹ Tamtéž, str. 48

jednotě. Ve skutečnosti jsou však spíše opakem, v důsledku lidské nedokonalosti a narůstáním rozporu mezi těmito dvěma základními potřebami.

„Životní sloh evropského člověka se vyznačuje, vedle nového pojetí svobody, také novým postojem k času a dějinám, novým vědomím dějinnosti světa a lidské existence.“¹³⁰ Toto vědomí a chápání dějinného času vychází už z hebrejského pojetí člověka, ale naplnilo a rozvinulo se teprve v Kristu, který je pak předal svým apoštolům a církvi, tedy křesťanskému člověku.¹³¹ Pro Vránu nejsou dějiny koloběhem věcí a dějů, vznikání a zanikání, jak je zná příroda. Symbolem křesťanského chápání a prožívání času je, že to není kruh bez začátku a konce, věčně se vracějící zpět. Člověk se už nevrací nazpět, nepřeshlapuje stále a věčně na témže místě, ale putuje. Dějiny jsou tedy cestou, mají začátek a také cíl. Každý člověk má svou absolutní lidskou hodnotu, je plně zodpovědný za svá rozhodnutí a činy.¹³² Křesťanský model existence a skutečnosti vyslovuje jedině zásadní ano k Bohu a ke světu. Křesťanská Evropa představuje nepřetržitý pokus o dějinné uskutečnění této existence v Bohu. Každá doba evropských dějin má své světce, filozofy, theology, básníky, kteří vyslovují vždy v jiných a změněných podmínkách svůj souhlas. „Evropa ve své konkrétní historické skutečnosti není schopná žít a myslet podle alternativy: buď Bůh, nebo svět. Kdykoliv a kdekoliv se o to pokusila, začala narušovat svou vlastní podstatu a vyvolala v člověku nebezpečnou životní krizi.“¹³³

Vrána nás stále přesvědčuje o tom, že každá velká a opravdová poezie vždy tíhne k náboženskému rozměru světa. Dokládá to i tím, že konkretizuje základní rysy evropské identity právě na literárních postavách, které mají jakousi archetypální podobu evropské kultury. Jsou to, jak už bylo výše uvedeno, Oidipos, don Quijote, don Juan, Faust a Hamlet, aj. v nichž se nejzřetelněji vyjevují spory a protiklady evropské duše. Dochází k tomu, že křesťanství osvobodilo lidskou existenci od všeho, co ji poutalo a snižovalo. Pro křesťana člověk nemůže být nikdy věcí. Člověk je vždy osobou, dítětem Božím. Tímto

¹³⁰VRÁNA, K. *Experiment křesťanství*. Praha: Zvon, 1995, str. 75

¹³¹ Tamtéž, str. 75

¹³² Tamtéž, str. 75

¹³³ Tamtéž, str. 95

převratem a očistou podlomilo jednou provždy vládu otrokářství. Člověk se stal více člověkem i ve svém myšlení a poznání, protože prožívá nově a hlouběji svou odpovědnost za sebe, za druhého a za svět. Ví, že je svobodnou a odpovědnou bytostí. Dívá se na své začátky ve vesmíru nikoliv tápavými obrazy mýtu, ale jistotou své víry. Otevírá se druhému, přijímá a dává nejen věci, ale i sám sebe. Evropské umění zrozené z křesťanství, postavené na symbolech, mohlo vysvětlit existenci člověka. Evropský člověk má tedy schopnost chápat svůj svět symbolicky. Lidské dějiny jsou podle Vrány symbolem absolutní budoucnosti, jsou plně lidským děním, protože jsou a znamenají věčnost, v níž jedná Bůh.¹³⁴

Pojetí Karla Vrány není osamocené a řada křesťanských teologů je formuluje obsahově podobně. Dokládá to i Tomáš Halík ve své knize *Noc zpovědníka*. Život v postmoderní době, která je charakterizována jako doba, v níž skončila všechna „velká vyprávění“ a je zároveň dobou, kdy se mnohé příběhy, které jsou uloženy v naší kulturní paměti, vracejí v nových interpretacích, zasazeny do nového kontextu. Lidská situace je podstatně utvářena tím, jak jí lidé rozumějí, jak se k ní staví.¹³⁵ „V posledních letech se mnoho lidí navrací k náboženství, křesťanství, církvi – pokud jen někde najdou do světa víry skulinku, která se jim zdá lidsky poctivá, intelektuálně čestná a alespoň trochu srozumitelná. Ta srozumitelnost nespočívá v nějaké primitivitě a zjednodušování, nýbrž v tom, že jim někdo hovoří o víře tak, že to rezonuje s jejich vlastní zkušeností. V takovém zvěstování víry zpravidla nenacházejí nic příliš překvapivě nového, nýbrž mají pocit, že přesně to, co už nějak dávno cítili, někdo dokázal vyslovit.“¹³⁶ Lidé se ke křesťanství vracejí jako k něčemu, v čem tuší počátky a kořeny duchovní kultury své země. Halík hovoří o své praxi zpovědníka, kdy za ním přicházejí lidé, kteří se ocitli ve větší či menší krizi. Jeho hlubokým přesvědčením je, že krize si nemáme zastírat, nemáme před nimi uhýbat a unikat, ani se jich děsit: „teprve když jimi poctivě projdeme, můžeme být přetaveni k větší zralosti a dospělosti.“¹³⁷ Krize světa kolem nás, ale i krize náboženství jsou

¹³⁴ VRÁNA, K. *Experiment křesťanství*. Praha: Zvon, 1995, str. 78

¹³⁵ HALÍK T. *Noc zpovědníka*. Praha: Lidové noviny, 2005, str. 225-226

¹³⁶ Tamtéž, str. 227

¹³⁷ Tamtéž, str. 17

šance, velké příležitosti, které nám Bůh otvírá. Jsou to výzvy „zajet na hlubinu“. Povzbuzení k tomuto přístupu k životu – neuhýbat krizím, vzít na sebe kříž – považuje Halík za jeden z nejcennějších přínosů křesťanství. Křesťanství není podle něj primárně „systém věroučných článků“, nýbrž je to metoda, cesta.¹³⁸

V souvislosti s tímto pojetím vyvstává zcela mimo rámec etiky jedna z možností, jak řešit lidské konflikty a dilemata. Je křesťanství tímto řešením? Křesťanství již přes dva tisíce let představuje pro evropskou kulturu přínos etických hodnot „lidství“, který mají lidé v podvědomí, i když se ke křesťanství nehlásí. Vrána i Halík ukazují, že modelem řešení dilemat může být skutečně křesťanství, které vnáší do lidské tragiky něco nového. Ze Starého Zákona – hebrejství, přejímá židovskou etiku formulovanou v Desateru, které je považováno za jednu ze základních etických norem. Jsme stvořeni Boží vůlí jako svobodní, a proto máme zodpovědnost za sebe i druhé. Křesťanství přináší naději, a tím překonává bezvýchodnost lidské existence. Antický i moderní život má pravdu v tom, že člověk není schopen sám zvítězit nad zlem a spasit svět – každý pokus o to jen umocňuje jeho beznaděj a utrpení. Křesťanství překonává tragičnost lidské existence tím, že svět je dobrý a lidský život má smysl, protože člověk je stvořený a vykoupený Bohem v Ježíši Kristu.

Vrána i Halík jako věřící autoři považují křesťanskou víru za reálné řešení etických konfliktů a dilemat. Křesťanství je cestou, která poskytuje jasnou orientaci, má určitý cíl a činí tu cestu smysluplnou. Podle jakých kritérií posuzujeme naše jednání? Jaké normy pro ně existují? Jaká etická dilemata a jaké je jejich řešení a dopady? Základním pramenem křesťanského poznání je Bible, ona Kniha knih, která sice byla psána lidskými pisateli a může mít i řadu nedostatků, ale přesto zůstává tlumočeným slovem Božím. Ve Starém zákoně, který vychází z židovské etiky, je formulováno na dvou místech Desatero, které je považováno za jedno ze základních etických norem. Kristus ve svých etických vyjádřeních vycházel ze Starého zákona a celé Desatero zjednodušil na jediný příkaz lásky, který se vztahuje i na naše nepřátele: „Slyšeli jste, že bylo řečeno: Milovati budeš bližního svého a nenávidět nepřítele svého. Já však vám pravím:

¹³⁸ HALÍK T. *Noc zpovědníka*. Praha: Lidové noviny, 2005, str. 18

Milujte své nepřátele a modlete se za ty, kdo vás pronásledují, abyste byli syny nebeského Otce, protože on dává svému slunci svítit na zlé i dobré a déšť posílá na spravedlivé i nespravedlivé.“(Mt 5,43-45) Apoštol Pavel vyjadřuje křesťanskou etiku slovy: „Proto zanechte lži a mluvte pravdu každý se svým bližním, vždyť jste údy téhož těla. Hněváte-li se, nehřešte. Nenechte nad svým hněvem zapadnout slunce a nedopřejte místa ďáblu (zlému). Kdo kradl, ať už nekrade, ale ať raději přiloží ruce k pořádné práci, aby se měl o co rozdělit s potřebnými. Z vašich úst ať nevyjde ani jedno špatné slovo, ale vždy jen dobré, které by pomohlo, kde je třeba, a tak posluchačům přineslo milost. Ať je vám vzdálená všechna tvrdost, zloba, hněv, křik, utrhaní a s tím i každá špatnost, buďte k sobě navzájem laskaví, milosrdní, odpouštějte si navzájem, jako i Bůh v Kristu odpustil vám.“ (Ef 4,25-32)

ZÁVĚR

Ve všech oblastech vědy došlo od dob vzniku křesťanství k obrovskému rozvoji v lidském poznání. Ten se projevil i ve filosofii a etice. Přes značný počet filosofických směrů a chápání etických norem se v evropské kultuře významně projevují základní etické požadavky formulované křesťanstvím.

Nelze popřít, že pro každého člověka je rodina jednou z nejvyšších hodnot. Zákony rodiny se však nedají nadřazovat nad zákony státu. Rodinná výchova Antigony i Ismeny byla shodná a ovlivněna, tehdejšími zásadami duchovního života. Rozhodování Antigony bylo více duchovní, založené na ctění zákonů rodiny i v případě ohrožení vlastního života. Její sestra se rozhodla řešit vzniklý konflikt ústupkem a odmítla pomoci jí bratra pohřbít, protože se bála postihu ze strany vládce. Vždy ale musíme vzít v potaz mravní nároky a požadavky celého konfliktu. K tomu u Antigony vůbec nedošlo, protože si ho nepřipustila a rozhodla se pouze jako soukromá osoba, bez ohledu na právní ustanovení obce. Nussbaumová na její postavě ukazuje, že konflikt je pro život důležitým prvkem, jemuž se nelze vyhýbat. Také názor Nussbaumové na to, že dilema není nutné vyřešit, ale je důležité ho ve svém životě reflektovat, je přínosný. Už samotná reflexe problému nás posouvá v životních stanoviscích vpřed a je inspirující a hodnototvorná.

Kreontovo řešení etického konfliktu od samého počátku je zcela jednoznačné, neboť jako vládce je přece povinen vlastní zákon dodržet. Přitom svým rozhodnutím se připravil o celou svou rodinu a zpětně se mu tak potvrdila jeho nesprávnost.

Postava Hamleta představuje vzdělaného, přemýšlivého intelektuála, který intenzivně hledal cestu, jak uvést do souladu na něho kladený požadavek se svým vlastním přesvědčením a svědomím. Narušenost lidského údělu v prožívané životní tragédii může ukazovat, že každé rozhodnutí, které člověk udělá a přijme, má své následky a je pro něho vždy jakýmsi rizikem. Vrána dochází k tomu, že pokud se člověk snaží řešit životní dilemata bez pevného bodu, nedochází výsledku. V dnešní postmoderní době se černobíle viděné hranice stírají, protože

mohou nastat situace, že co je dobré pro jednoho člověka, nemusí být dobré i pro druhého a naopak. Není vždy vhodné zjednodušovat, ale je třeba hodnotit každou situaci a rozhodování podle etických kritérií jednotlivě. Hamletova postava je zpracována tak, že i když vychází z křesťanské etiky, navenek to nedemonstruje.

Člověk se ve svém životě setkává s různými situacemi a potížemi, které mnohdy vyúsťují v dilemata. Můžeme se ocitnout v obtížné situaci, kdy budeme také nuceni volit. To se může projevovat v komunikaci s druhými lidmi jako důsledek vzájemného nedostatečného porozumění a může to vyvrcholit narušením našich mezilidských vztahů. Většina lidmi tvořených norem bývá nedokonalá, často nemá obecnou platnost a snadno se dá obcházet.

Křesťanství, křesťanská teologie je časově spjata a vychází z Nového zákona, evangelií a apoštolských listů. Všechny tyto novozákonní spisy přes různorodost jejich vyjadřování mají společné základní principy víry v osobního Boha, v Ježíše Krista jako Syna Božího, v Boží království, ve vykoupení a spásu. V tom je jedinečnost křesťanství a z toho se také odvíjí křesťanské chápání smyslu a naplnění života. Ježíšova podobenství uváděná v evangeliích jsou popisy Jeho řešení konkrétních životních situací, ve kterých je vyjádřena jak jejich nadčasovost tak i zdůvodněn Jeho postup řešení. Stejným způsobem se vyjadřují i autoři apoštolských listů, když se snaží, aby jejich čtenáři pochopili v čem jsou znaky nového života, při oblečení „nového lidství, stvořeného k Božímu obrazu ve spravedlnosti a svatosti pravdy.“ (Ef 4,22- 5,33)

V současné době při hledání odpovědí a možných řešení by člověk neměl setrvávat na jedné pozici a v jednom myšlenkovém proudu. Sám prochází změnami už jenom tím, že zkoumá, poznává a přemýšlí zároveň. To ho posouvá nejen v rozšiřování obzoru svých vědomostí, ale i etického nadhledu.

Ze studia odborné literatury a získaných poznatků při psaní diplomové práce vyplynuly dva důležité pohledy na řešení etického dilematu. Prvním je pohled Marthy Nussbaumové, jež nám ukazuje, že každý konflikt je pro život důležitý a nemůžeme ho ze života vyloučit. Už samotná reflexe etického dilematu je pro každého člověka tak důležitá, že není rozhodující jeho řešení, ale právě

zmíněná reflexe. Druhým z nich je pohled Karla Vrány, podle něhož je možné najít řešení mnohých dilemat cestou, kterou nabízí křesťanství. Oba pohledy jsou přínosné nejen pro každého člověka, který ve svém životě dilema řeší, ale ukazují také široké možnosti aplikace v oblasti sociální práce a příbuzných oborů. V praxi sociálního pracovníka je možné se setkat s reakcí klientů, kteří požadují, aby jim odborný pracovník jejich vzniklé dilema vyřešil tzv. černobílým způsobem. Mnozí chtějí nad tím druhým „zvítězit“ zcela jednoznačně a bez výhrad. To se zejména projevuje v rozvodovém řízení při řešení sporů o vlastní děti.

Etické a filosofické směry mohou přinést možnosti řešení vzniklých dilemat a také ukázat různorodost myšlenkových proudů v časových obdobích. Přesto není v lidských silách najít stoprocentní řešení vzniklých konfliktů a dilemat. Právě zkoumaná tragická díla nám přináší skutečné reflexe života. S problémy je třeba se umět smířit a plně je přijmout. Často nám až prodělané konflikty pomohou najít správná řešení, ve kterých můžeme najít poučení. Každý člověk nese ve svém životě svůj úděl, jehož narušenost nám ukazují obě tragédie Antigona i Hamlet. Moudrost v nich obsažená je nevyčerpatelná a otevřená pro další zkoumání.

Etický konflikt, etické dilema se projevuje od samého počátku lidské existence. Vznikající dilemata jsou ovlivněna určitým stupněm lidského poznání a úrovní mravnosti. Jiná dilemata bude mít divoký kmen v Africe, jiná měla římská obec, jiná má muslimský svět a jiná křesťanská Evropa. V období antiky vznikaly zejména konflikty nedodržováním platných zákonů stanovených vladařem a tehdejší morálkou. V důsledku otrokářského řádu pak došlo ke konfliktu na úrovni mezilidských vztahů v pojetí svobody. Tento konfliktní stav představuje svoboda otrokářů a nesvoboda otroků. Etika byla formulována tehdejšími filozofy, kteří představovali vzdělanou vrstvu a vycházeli z náboženských mýtů a legend. To se objevuje i v první tragédii, kterou jsem si zvolila, v Sofokleově Antigoně. S rozšířením křesťanství po Evropě došlo k šíření, uplatňování a respektování křesťanství a jeho etických norem. To se odráží i v příběhu Hamleta. Francouzská revoluce hlásající heslo „volnost, rovnost, bratrství“ ve své podstatě odráží základní křesťanské hodnoty.

Základem křesťanské víry je existence Boha jako Stvořitele světa i člověka. Byli jsme stvořeni jako Boží děti, a to dává lidskému životu smysl a naplnění a podle toho máme také jednat. Na postavě Hamleta Karel Vrána ukazuje, že bez Boha se lidská velikost hroutí, lidská svoboda se stává absurdní a život se stává nesmyslným.¹³⁹ Křesťanství je poselstvím lásky ke všem lidem bez rozdílu věku, pohlaví i vyznání a dává možnost odpuštění a naději. Přineslo do života v Evropě nejen vysokou kulturu mezilidských vztahů, ale i způsob myšlení a morálku. Společným údělem lidstva je žít v míru, udržovat spravedlivé právní předpisy, vzájemnou toleranci, lásku atd.

Na základě rozboru v práci uvedených postav jako představitelů evropské kultury je možné demonstrovat inspirativnost v otázkách etických dilemat. Z mé práce vyplývá, že u problematiky dilemat neexistují jednoduchá řešení. Ta vyvolávají více otázek než odpovědí. Přesto práce nabízí vodítko, podle kterého se člověk může ve složitých situacích orientovat. Považuji za důležité i samotné zamyšlení nad způsobem řešení širokého okruhu etických dilemat, protože jejich reflexe je pro náš život přínosem.

¹³⁹ VRÁNA, K. *Experiment křesťanství*. Praha: Zvon, 1995, str. 108

Seznam použitých zdrojů

- 1) ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. ISBN 80-7192-698-1
- 2) ANZENBACHER, A. *Úvod do filosofie*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-804-X
- 3) ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika*. Brno: CDK, 2004. ISBN 80-7325-030-6
- 4) BAUMAN, Z. *Individualizovaná společnost*. Praha: Mladá fronta, 2004. ISBN 80-204-1195-X
- 5) BEJBLÍK, A. *Shakespearův svět*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1979. ev. 23-108-79 14/73
- 6) *Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona, Ekumenický překlad*. Praha: Česká biblická společnost, 1996. ISBN 80-85810-11-5
- 7) BÍLÝ, J. *Základy etiky, estetiky a religionistiky*. Praha: Eurolex, 2005. ISBN 80-86861-21-X
- 8) CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. Praha: Votobia, 2004. ISBN 80-7220-195-6
- 9) CAMUS, A. *Člověk revoltující*. Praha: Garamond, 2007. ISBN 978-80-86955-55-1
- 10) ČERNÝ, V. *První a druhý sešit o existencialismu*. Praha: Mladá fronta, 1992. ISBN 80-204-0337-X
- 11) DENEMARKOVÁ, R. *Evald Schorm. Sám sobě nepřitelem*. Praha 1998. str. 189
- 12) DOMMERMUTH-GUDRICH, G. *Nejznámější mýty. 50 klasických mýtů antického světa*. Praha: Sloart, 2004. ISBN 80-7209-579-X
- 13) DUNTON-DOWNEROVÁ, L., RIDING, A. *Shakespeare a jeho svět*. Praha: Ikar, 2006. ISBN 80-249-0738-0
- 14) FILIPEC, J. *Člověk a moderní doba. Malá moderní encyklopedie*. Praha: Orbis, 1966. č.ev. 11-081-66
- 15) GRANT, M. *Klasické Řecko*. Praha: BB/art, 2006. ISBN 80-7341-919-X

- 16) GREEN, L., SHARMAN – BURKE J. *Životní cesta v zrcadle mýtů. Mytické příběhy jako inspirace pro život.* Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-528-8
- 17) HALÍK T. *Noc zpovědníka.* Praha: Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-777-6
- 18) HARE, R. M., BARNES, J., CHADWICK, H. *Zakladatelé myšlení.* Praha: Svoboda, 1994. ISBN 73/510-21-8.5
- 19) HENRIKSEN, J.O. *Blízké a vzdálené.* Brno: Albert, 2000. ISBN 80-85834-85-5
- 20) CHAPMAN, A. *Bohové na nebesích.* Praha: BBart, 2003. ISBN 80-7341-044-3
- 21) KANT, I. *Základy metafyziky mravů.* Praha: Svoboda, 1976. č.ev. 25-017-76
- 22) KIERKEGAARD, S. *Filosofické drobký.* Olomouc: Votobia, 1997. ISBN 80-7198-197-4
- 23) KIERKEGAARD, S. *Bázeň a chvění.* Praha: Svoboda – Libertas, 1993. ISBN 80-205-0360-9
- 24) KORTMANOVÁ, M. *Perly ducha.* Ostrava: Knižní expres, 1996. ISBN 80-902272-0-1
- 25) KOTT, J. *Shakespearovské črty.* Praha: Československý spisovatel, 1964. č.ev. 22-123-64
- 26) KRAVÁKOVÁ, L. *Kdy měl Hamlet málo slov,* seminární práce Katedry dějin a teorie divadla FF UK, Praha 1965/66. str. 20-21
- 27) KUN, N. A. *Starořecké báje.* Praha: SPN, 1976. č.ev. 63-19-28
- 28) KUSCHEL, K. J. *Teologie 20. století. Antologie.* Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-887-7
- 29) LOCHMAN, J. M. *Desatero.* Praha: Kalich, 1994. ISBN 80-7017-828-0
- 30) MACHÁČEK, M. *Několik poznámek k inscenaci Hamleta a jejímu obsazení,* cyklostyl, interní tisk Národního divadla v Praze, 1982.
- 31) MACHULA, T. *Křesťanská víra a racionalita.* České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2004. ISBN 80-7040-727-1

- 32) MALÁ ČESKOSLOVENSKÁ ENCYKLOPEDIJE (šestidílná). Praha: Academia, 1987.
- 33) MATOUŠEK O., *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2
- 34) MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-473-7
- 35) MÖLLER, G. *Ethics and the life of faith*. Leuven: Uitgeverij Peeters, 1998. ISBN 90-429-0699-5
- 36) NUSSBAUMOVÁ M. *Křehkost dobra. Náhoda a etika v řecké tragédii a filosofii*. [Přel. KORTE D.] 1.vydání Praha: OIKOYMENH, 2003. ISBN 80-7298-089-0
- 37) OLŠOVSKÝ, J. *Niternost a existence*. Praha: Akropolis, 2005. ISBN 80-86903-08-7
- 38) ONDOK, J. P. *Řeč o Bohu*. Brno: CDK, 2006. ISBN 80-7325-102-7
- 39) OTTER, J. J. *Jen jedenkrát v bibli*. Praha: Kalich, 2007. ISBN 978-80-7017-075-5
- 40) PAPOUŠEK, V. *Existencialisté. Existenciální fenomény v české próze dvacátého století*. Praha: Torst, 2004. ISBN 80-7215-237-8
- 41) POPKIN, R. H. *Filosofie pro každého*. Praha: Ivo Železný, 2005. ISBN 80-237-3942-5
- 42) ROTTER, H. *Důstojnost lidského života*. Praha: Vyšehrad, 1999. ISBN 80-7021-302-7
- 43) SARTRE, J. P. *Bytí a nicota*. Praha: Oikoymenh, 2006. ISBN 80-7298-097-1
- 44) SARTRE, J. P. *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad, 2004. ISBN 80-7021-661-1
- 45) SHAKESPEARE, W. *Hamlet*. Brno: Větrné mlýny, 2005. ISBN 80-86907-16-3
- 46) SHAKESPEARE, W. *Hamlet*. Praha: Orbis, 1966. č.ev. 11-080-66
- 47) SHAKESPEARE, W. *Hry*. [Z anglického originálu: *A Misummer Nikht's DRAM, Romeo and Juliet, Hamlet, Othello*. Přel. SAUDEK, E.A.] 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1963. ev. 63/VIII-3 23-085-63

- 48) SHAKESPEARE, W. *Hamlet dánský princ. Hamlet, the Prince of Denmark*. [Z anglického originálu: *Hamlet, the Prince of Denmark*. Přel. HILSKÝ, M.] 2. vyd. Brno: Atlantis, 2008. ISBN 978-80-7108-263-7
- 49) STIEBITZ, F. *Antické tragedie*. [Z německého originálu: *Hippolita, Ífgeni u Taurů, Helenu*. Přel. MERTLÍK, R.] 1. vydání. Praha: ODEON, 1970. ev. 01-039-70 13/59
- 50) ŠESTOV, L. *Kierkegaard a existenciální filosofie*. Praha: Oikoymenh, 1997. ISBN 80-86005-44-5
- 51) ŠRAJER, J., MUSIL, L. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. Olomoučany: ALBERT, 2008. ISBN 978-807326-145-0
- 52) TRESMONTANT, C. *Základy teologie*. Brno: Barrister & Principal, 1995. ISBN 80-85947-08-0
- 53) VIVIANO, B. T. *Království Boží v dějinách*. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-921-8
- 54) VRÁNA, K. *Experiment křesťanství*. Praha: Zvon, 1995. ISBN 80-7113-146-6
- 55) WEBER, H. *Všeobecná morální teologie*. Praha: Zvon, 1998. ISBN 80-7021-292-6
- 56) WESTON, A. *A practical companion to ethics*. New York: Oxford University press, 2002. ISBN 0-19-514199-7
- 57) ZAMAROVSKÝ, V. *Bohové a hrdinové antických bájí*. Praha: Mladá Fronta, 1970, č.ev. 23-127-70
- 58) *Život z víry. Překlad 2. dílu katolického katechismu pro dospělé*. České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity, 2005. Vydání druhé. ISBN 80-7040-809-X

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

- 59) BAUMAN, Z. *Úvahy o postmoderní době*. [online] [cit. 2009-02-17]. Dostupné z WWW: <<http://soukenik.blog.idnes.cz/c/60673/Zygmunt-Bauman-Uvahy-o-postmoderni-dobe.html>>
- 60) JOSEK, J. *Hamlet, princ dánský*. [online] 9.5.2007 [cit. 7.11.2008]. Dostupné z WWW: <<http://jirijosek.com/hamlet-princ/dansky-2.htm>>.
- 61) HILSKÝ, M. *Týdeník rozhlas, č. 27/2001*. [online] [cit. 2009-01-15] Dostupné na WWW: <<http://www.radioservis-as.cz/archiv01/2701/27titul.htm>>
- 62) NOVÁK, D. *Postmodernismus – stručný vývoj*. [online] [cit. 2009-02-17]. Dostupné z WWW: http://www.cb.cz/novak/files/postmoderna_prehled.doc

Abstrakt

MAŇUROVÁ, P. *Etické dilema a etický konflikt v evropské kultuře*. České Budějovice 2009. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra filosofie a religionistiky. Vedoucí práce Mgr. Jakub Jinek, Dr. phil.

Klíčová slova: etické dilema, etický konflikt, etická reflexe, mýtus, tragédie, lidský úděl, křesťanství, evropská kultura

Diplomová práce pojednává o etických dilematech a konfliktech v evropské kultuře. Zkoumá narušenost lidského údělu v paradigmatických postavách Antigony a Hamleta. Na základě obou tragédií se pokouší rekonstruovat etickou nauku stojící v pozadí těchto děl.

Diplomová práce je členěna do čtyř hlavních kapitol. V prvních dvou kapitolách jsem na základě odborné literatury rozebírala stěžejní díla Antigony a Hamleta. Dále jsem řešila charaktery hlavních postav, jejich přemýšlení o problému, uvažování o tom, jak se mají rozhodnout a jak došli k jejich způsobu řešení vlastní situace. Třetí kapitola pojednává o narušenosti lidského údělu. Čtvrtá kapitola je syntézou všech získaných poznatků při řešení tématu diplomové práce.

Abstract

MAŇUROVÁ, P. *Ethical dilemma and ethical conflict in the European culture*. České Budějovice 2009. Diploma work. University of South Bohemia in České Budějovice. Faculty of Theology. Department of Philosophy and Religion. Supervisor Mgr. Jakub Jinek, Dr. phil.

Key words: ethical dilemma, ethical conflict, ethical reflexion, myth, tragedy, human destiny, Christianity, European culture

The diploma work deals with ethical dilemmas and conflicts in the European culture. It examines the disturbance of the human destiny in the paradigmatic characters of Antigone and Hamlet. On the basis of the two tragedies, the diploma work tries to reconstruct ethical teaching standing in the background of these two pieces of work.

The diploma work is divided into four main chapters. In the first two chapters I concentrated, on the basis of professional literature, on the principal works Antigone and Hamlet. Then I handled the personality of the main characters, their contemplation of the problem, their thinking about how to make a decision and how they came to the way to solve their own situation. The third chapter deals with disturbance of human destiny. The fourth chapter is a synthesis of all the information which I gained while dealing with the topic of the diploma work.